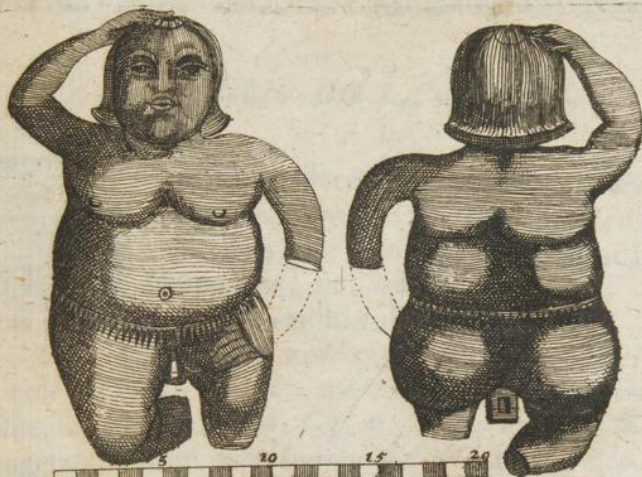

PUSTERUS,

23
2

VETUS GERMANORUM IDOLUM;

Scala pedum duorum.

Quod denuò
in lucem protractum,
& meditationibus historicis illustratum,

PRÆSIDE

DN. IMMANUELE WEBERO,
COMITE PALATINO CÆSAREO, CONSILIARIO HASSO;
DARMSTADINO UT ET SCHWARZBURGO-SONDERSHUSANO,
JURIUM ET HISTORIARUM PROFESS. P. ORDIN.

Publicæ Eruditorum censura

Ad d.

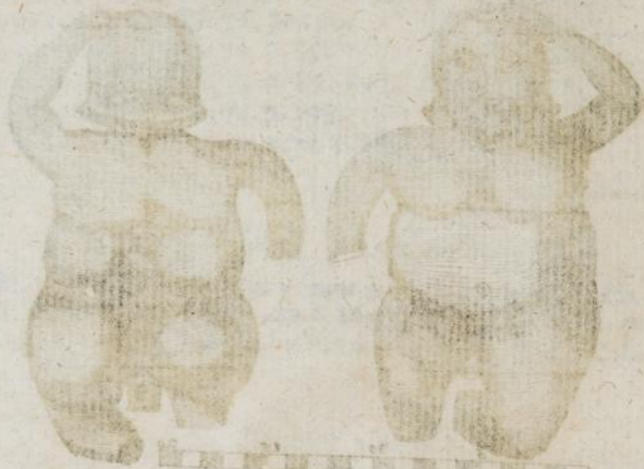
MDCCXVI.

subjicit

JOH. PHILIPPUS CHRISTIANUS STAUBIUS, MICHELSTADIENSIS.

GIESSÆ, Recuf. typis Johannis Mülleri, MDCCXVII.

PUS TERUS
ET US GERMANORUM IDOLUM;

Scala pedum Germanorum

Quod dicitur
in libro
& meditationibus historicis illustratum

PRÆSIDI

DN. IMMANUEL E. WEBBERO

COMITE PALATINO CAROLO, CONSILARIO HASSO
DARMSTADINO UT ET SCHWARZBURGO-SONDRERHUSANO,
JURUM ET HISTORIARUM PROFESS. P. ORDIN.
Fidei et doctrinae cultor

MDCCLVI

24 4

JOH. PHILIPUS CHRISTIANUS STABILIUS, MDCCLVII

GERAR. RECOLT. JOHANNIS MÜLLER, MDCCLVII

is possit, ad
nobis quid
reus, de Ro
ingerus, To
rian, Besd
Sonders
Bundershat
 Christoph. Ole
schäusen
Varr. Ob
Casp. Sag
Touringie
cap. III
L. num. 24
Hennin
Tenzel
1711 pp. He

Præfatio ad Lectorem.

DE antiquo Germanorum Idolo, *Pustero*, multi multa passim tradiderunt; sed pauci vera, plerique in narrationibus suis ita discrepantes, ut, de qua,

Tu mihi sola places,

dici possit, adhuc ferè in ambiguo relinquatur. Primus, ut, nobis quidem constat, mentionem ejus facit Ge. Fabricius, *de Rebus Metall. Cap. de ære*. Deinde Theod. Zwingerus, *Theatr. vita human. Vol. III. L. I. f. 614. col. 1.* Merian, *Beschreibung des Ober-Sächs. Creyses / Tit. Sondershausen. f. 178.* Andr. Toppius, *in Descript. Sondershausen / Sect. V. vom Püstrich.* & ex eo Jo. Christoph. Olearius, *Syntagm. rer. Thuring. voc. Sondershausen §. V.* Porro ex recentioribus Heiaricus Ernstius, *Varr. Observat. L. II. c. 39. ubi & figuram Idolis exhibit.* Casp. Sagittarius, *Antiquitat. Gentilismi & Christianismi Thuringici, L. I. c. 2.* Benjam Scharff, *Descript. Juniperi, cap. II. p. 104. seqq.* Jacobus Tollius, *Epist. Itinerar. I. num. 24. edit. Amstelodami. MDC C. ab Henric. Christ. Henninio, qui in Notis, p. 34 seqq. prolixius de eo egit; Tenzelius, Monatl. Unterred. Mens. Jul. 1689. p. 718. seqq.* Heincr. Sikius, *Biblioth. nov. libror. Tom. V. Mens.*

A 2

Novembr.

*Novembr. & Decembr. p. 726. & novissime Auctor Observa-
tion. Miscellan. über allerhand Curiose Materien. Lips.
1713. Part. XVI. p. 330. seqq. ut taceam Prætorium, in Alle-
stryomantia, item Magia divinatrice & operatrice, sub ficto
nomine Francisci Monadi evulgata, quem fabulis omnia
conspureantem nominasse vix operæ precium fuerat. Fi-
guram Idoli plurimi ex his exhibent, sed vix à quoquam
rectè delineatam; & meminit quidem laudatus Sagitta-
rius, proximè elapsò seculo eam ære exscriptam, cum hac
epigraphæ:*

Siehstu diß Bild / und bist ein Christ /
Danck Gott / daß du errettet bist ;
Durch sein Wort von der Heydenschafft
Zum Christlichen Glauben gebracht.

Quod ita reddas Latine :

Efficiem adspiciens istam, gens dedita Christo,
Latifica grates dicito voce Deo,
Qui Tibi per verbum patefecit Lumina vera;
Ne posthac iterum numina falsa colas.

Unde autem hoc habeat B. Sagittarius, non constat; no-
bis, quam Ernstius *l. c.* exhibet, sed ligno incisam, anti-
quior illà nondum visa est. Ectypa ex indulgentia Sere-
nissimi Principis Schwarzburgici, Dn. CHRISTIANI
WILHELMI, ad preces B. Joach. Felleri, procurante
Magnif. Dn. Præsidi, in Bibliothecam Academicam Lip-
siensem, & paucis abhinc annis, ex simili Principali con-
cessione, in Academix nostræ Bibliothecam illata fuit,
ubi ad protypum accuratè expressæ adhuc conspiciun-
tur. Excitavit hoc antiquitatis Germanicæ monumen-
tum quamplurimos, ut solidi quid & certi de eo scire
deside-

Abderaver
torum scri
Dn. Præs
olum ad
nam indu
ruditis cor
quo minus
tum ad Hen
non provoc
tionis Hist
Idolum il
que schedari
at copiam o
tum me pert
& Specimen
quoddam ty
tum, nec uti
rud est opel
la absolveret
Petrum Ger
tum de Idolo
dominatè in
pata Benev
tibus lat
Comicu
alien

desideraverint, cum vagæ sint & variæ admodum superiorum scriptorum Relationes. Et jam eo tempore, quô Dn. Præses in Aula Schwarzburgico-Sondershufana, ubi Idolum adservatur, Archiotæ munere fungeretur, animum induxit, quicquid de eo compertum haberet, cum eruditis communicare; Sed intervenerunt impedimenta, quo minus cœpta perficere potuit, licet cum à Tenzelio, tum ab Henninio, *ll. cc.* aliisque ad ea perficienda tantum non provocatus fuerit. Nuper igitur, ubi de Themate Dissertationis Historicæ eum consului, auctor suasorque extitit, ut Idolum illud explicandum mihi sumerem, suarumque schedarum, quas de eo argumento collectas haberet, copiam obtulit; in quô cum lubenti animo ad assensum me pertrahi paterer, enatum inde est hoc quale quale Specimen Academicum, studiorum meorum quasi quoddam tyrocinium, Lectori forte non omnino ingratum, nec utilitate sua destitutum. Ita autem id, quicquid est opellæ, disponendum putavi, ut *duabus Sectionibus* absolveretur, quarum *priore* de Idolis & Idololatria Veterum Germanorum generatim; *posteriore* verò speciatim de Idolo Püßtero agatur. Si qua non exactè satis & eliminatè in his posita fuerint, non tamen de favore & gratia Benevoli Lectoris omninò desperabo, quem juvenilibus laboribus ita faventem fore confido, ut, quod

Comicus vere dixit: *homo sum, humani à me nihil alienum puto*, eò etiam me frui facile sit permissurus.

SECTIO PRIOR,
DE
IDOLIS ET IDOLOLA-
TRIA VETERUM GERMANORUM
IN GENERE.

ARGUMENTUM.

§. I. <i>Nulla Gens sine Religione, nec Veteres Germani ea destituti.</i> §. II. <i>Idola, Germani Veteres vel Catholica vel Topica habuerunt.</i> §. III. <i>Exhibentur Catholica.</i> §. IV. <i>Topica in scenam producuntur.</i>	§. V. <i>Agitur de Locis, ubi ea coluerint.</i> §. VI. <i>Exponuntur Sacrificia & ritus.</i> §. VII. <i>Quos Sacerdotes habuerint, disquiritur.</i> §. IIX. <i>De Scriptoribus huc facientibus, remissive.</i>

§. I.

Quanta hodie, per Dei gratiam, religionis nostræ puritas, tanta fuit ejusdem olim deformitas, nec ipsa tamen omnino nulla, siquidem Idololatriam honesto Religionis nomine appellare licet. Nullus mihi persuaderi patiar, extitisse unquam, qui omnem plane divinitatis sensum exuerint, barbarie licet crassissima immerfos populos. Sola namque vis ista *ἡγεμονία ἐνοχίων*, si vel maxime

... alii nat
... eum esse
... niar, sum
... bitorem
... inficietur
... us. Lon
... o Numin
... stem tame
... iarem (a)
... habuit
... sunt,

Nullum e
... quo hal
... iapheto, q
... verum l
... rum religio
... tum vero o
... ortum traxit,
... roductur
... rum Gentiu
... tum ea primi
... tum, Soli
... tum mutatus
... tum fuit, ut p
... terant, scit

... Gall. L.
... d
... .11. Con
... colligitur
... regiones
... basos oc

me aliis natura non gaudeat argumentis, sufficit ad probandum esse aliquem, qui præmiis virtutes ornet, vitia puniat, summum scilicet rerum omnium directorem atque diribitorem. Et hæc quidem adeo evidentiæ sunt, ut, qui inficietur, id à saniorum judicio haud impune fit laurus. Longe vero hoc ineptius adfertur, si, cui populo Numinis alicujus, falsi licet, sensum concessisti, omnem tamen ejus cultum ei denegaveris, quod Julium Casarem (a) fecisse, quando *veteres nostros Germanos neque Druides habuisse, qui divinis rebus præsent neque sacrificiis studuisse, sunt, qui ratione tamen destituti, existimant.*

§. II.

Nullum equidem apparet dubium, Germaniam ab initio, quo hæc oras nepotes & descendentes ex Noachi filio Japheto, quæ receptissima sententia est, incolere cœperunt, verum Deum agnovisse (b) & vel maxime à Chamarum religione s. idololatria abhorruisse. Quemadmodum vero omnis idololatria ex animi à Deo discessione ortum traxit, ita etiam Germaniæ incolæ, à majoribus suis introductum veri Dei cultum deserendo, tandem aliarum Gentium Idololatriam imitati sunt. Constitit autem ea primis temporibus in simplicissimo corporum cœlestium, Solis maximè & Lunæ cultu, qui sequioribus seculis mutatus, multisque figmentis sacerdotum ita auctus fuit, ut parvis istis, quæ de veri Dei cognitione remanserant, scintillis plane extinctis, denique in spississimas

(a) *Bell. Gall. L. VI, c. 23.*

(b) *Schedius, de Dis Germanis, in Dedicat. p. 14. & Syngram. L. c. 11. Conf. Aventin. Annal. Boj. L. I. Idque præcipue inde colligitur, quod insulas gentium, & amplissimas earum regiones Japheti ex Gomero posteros vera Religione imbutos occupasse Sacer Codex refert, Genes. X, v. 5.*

mas errorum tenebras inciderint. Dum igitur Idola ista & numina recensere volumus, ut ordine progrediamur, primùm illa, quæ ab universa Germanorum gente, vel maximâ saltem ejus parte culta; deinceps ea, quæ certis provinciis aut locis peculiariâ fuerunt, videbimus, unde *Catholica illa, Topica hæc, vel, si mavis, illa majorum, hæc minorum gentium*, nominare commode forsitan licebit. *Distinctio hæc, tametsi utilis valde & necessaria, ab omnibus tamen, qui veterum Germanorum Idololatriam descripserunt, pene neglecta, aut non bene satis adplicata fuit.* Invenies equidem apud Johannem Piccardtum, in *Antiquitatibus Drenthia*, (c) libro alias rarissimo & doctissimo,

(c) Johan Picardt, *Korte Beschryvinge van einige vergetene en verborgene Antiquiteten, der Provintien en Landen, gelegen tuschen de Nord-Zee, de Issel, Emse en Lippe.* Propter libri raritatem non erit tædio ipsa Auctoris verba adscribere. Ita autem habent. p. 65. seq. *Hare Heydensche Abgoden zyn ghewest gemeyne, die zy met andere nytlandsche Nationen hebben gemeyn gehad: of besondere, dre zy alleen in dese Landen, als Land-Goden vereert hebben. De gemeyne zyn geweest Mercurius, Mars, Hercules en Isis, die Landt Goden en Godinnen zyn geweest veel maer ten deete in 1° Vergetenboek gestelt. Neb-allenia is een Af-godinne geweest, in oude Tyden geert in Zee-Landt, en mischien oock aen de Zee-Kuste in Hølland; en ick geloove, dat van dese neballenia van daen komt de Naem van Hallen, das nu genaemt wert Egmond, en van de eerste en oudste Geschieden van Hølland. Vorders zyn in dese Landen geert Lahra, Welda, Anlrinia, Retto, Jecha, Siba, Hesus, Radgast, Freja, Swanderist, Wodan of Wenda. Een schoen Geselschap. Hoe moet den Satan in syn Vuyst glacchen hebben, als hy dit vayne snoode Gespuys hier en in de omliggende Landen heft ingedrongen, om als hemmelsche Goden en*
Godin-

fimo, quod *Idola* Germanis attribuat & *communia*, & *peculiaris*, gemeyne *Afgoden* und *Land:Goden* en *Godinnen*. Illa sic dicit, quæ *communia* habuerint cum aliis populis, *Aegyptiis*, & *Græcis*, e. gr. *Mercurium*, *Martem*, *Herculem*, *Isidem*; hæc vero, quæ Germanis, maxime intra *confinia Oceani Septentrionalis*, *Iffalæ*, *Amasy* atque *Lippiæ* habitantibus propria, quorum magnum *Catalogum* nectit; sed quare, hoc sensu, nostram eam non faciamus *sententiam*, paucis aperiendum est. Vero quam maxime fit simile, *Gentiles*, dum *Sol* & *Luna*, corporum *cœlestium* præstantiora, in *admirationem* rapuerunt, quin & *intuitu singularis* eorum in *inferiora* hæc *influxus* fuisse *permotos*, ut *iisdem* præ cæteris omnium primo *Deitatem* attribuerint. Unde mirum *videri* non debet, si & *Germani veteres*, cum *plerisque* aliis populis, in eundem *cultum* conspiraverint (d) quamvis *Historici* in *Deorum*,

B quos

Godinnen, met aenbidelinge Offerlanden en eerbiedigheyt, geert te vverden. Sommige van dese Quanten kent men vvel, en men vvet, van vvat Stoffy zyn opgeleyht geuvest.

- (d) *Luculentum* in hac re *testimonium* habemus *Julii Cæsaris*, quando, *Germani*, inquit, *Deorum numero* eos solos ducunt, quos cernunt, & quorum opibus aperte iuvantur, *Solem* & *Vulcanum*, & *Lunam*: reliquos ne fama quidem acceperunt. *Bell. Gall. L. VI. c. 21.* Antiquissimum, & ex suo tempore loquentem, hunc *testem* merito laudamus, licet *Vulcanum* superaddat, *Germanis eò nomine* nec cognitum, nec cultum. Ipsa enim res *sâlva* est, & per *Vulcanum Thor*, id est *Deum tonantem*, seu *tonitrua excitantem* intelligi, suo loco jam statim dabimus probatum. Cæterum, quæ de *Mercurio*, *Apolline*, *Marte*, *Ioue*, & *Minerva* addit *ibid. c. 17.* ad *Gallos* in specie, quibus plurimum cum *Romanis* fuit *commercii*, spectare *textus* ipse satis clarè innuit.

quos coluisse perhibentur, recensioe admodum variant, & ingentem eorum numerum ipsis adsignent. Cujus, inter alias, forsitan & hæc causa est, quod antiqui Scriptores Romani, dum linguam & res nostrorum non satis exploratas habuerunt, ob similitudinem, cumque his Sacris quandam convenientiam, suorum quoque vel ab aliis cultorum Deastrorum nomina Germanis imposuerunt. Ecquis enim crediderit, Vulcani, Martis, Herculis, Mercurii & similibus vel Sacra, vel exterarum gentium nomina, in ea temporum ruditate & simplicitate, *ubi secreta literarum viri pariter ac femina ignorabant*, ubi adhuc tum nullum, aut tenue cum exteris commercium, nostris fuisse cognita, licet sequioribus temporibus, ex quo Germani exteras nationes frequentarunt, talia secum adduxisse, forte etiam suorum Deorum nomina cum peregrinis commutasse, in dubium vocari nequeat.

§. III.

Jam ad *Catholica* ista Numina, seu Idola potius, nos conferendo, in duas classes eadem cum Gerard. Jo. Vossio (c) discernemus; quarum priore *naturalia*, posteriore *animalia* exhibeantur. Ad priora pertinet modò adductum

Julii

(c) *Idololatria, L. l. c. 37. p. m. 271.* Ita enim Veteres; & vocabant *Deos animales*, quibus origo animalis erat, seu homines, quorum animæ in Deos versæ; uti contra *Dii naturales* cætera ipsis dicebantur, quæ divinis honoribus affecta, eaque inter præcipue *Sol* atque *Luna*. Vossius, l. c. c. XI. pag. 83. c. XXXIX. pag. 279. Ubi sane mirum videri possit, *Eltam Schedum*, dum professò studio hoc argumentum tractat, nullò profus discrimine observatò, Germanorum idola enarrasse; nisi ex toto ejus opere constaret, tumultuariè, non maturo judicio à juvene, satis quidem aliàs docto, factum hunc fuisse productum.

Julii Calpurnius
 Germa
 De Vulcani
 opiniones
 tra, ut D
 omque a
 fuisse, licet
 quemadme
 serunt. Ant
 a Donner
 quæ
 huius Dei d
 eum nomir
 am fabulat
 tus Jovi p
 lecto ad h
 Heram (g),
 eberraturū l
 Cornelius;
 mana flexio
 fuisse mutat
 tra est; qu
 populorum
 ritium & S
 tribuerin
 (f) Virgil
 (g) Corn
 (h) Id. c.
 (i) Clave

Julii Caesaris testimonium, ex quo *Solem & Lunam* universos Germanorum populos adoravisse luculenter apparet. De *Vulcano*, quem duobus istis adjungit Caesar, aliis suas opiniones relinquo; mihi id persuasissimum est, tonitrua, ut Deum quendam tonantem, nostros imaginatos, eumque æquali cum Sole atque Luna honore veneratos fuisse, licet ob diversum finem, scilicet, ut hic *ne noceat*, quemadmodum cæterorum *opibus se jurari* apertè perspexerunt. Antiquissima sanè Germanorum vox *Dor* vel *Thor* ex *Donner* contracta est, undè *der Dorstag* vel *Donnerstag* / quemadmodum etiam Latinos ab altitonante Jove hujus Dei diem appellare notum est. Quod autem *Vulcanum* nominavit Caesar, id & suopte ingenio & ad mentem fabularum Poëticarum fecit, utpote à quibus *Vulcanus* Jovi patri fulmina fabricare dicebatur (f). Ex Corn. Tacito ad hanc classem naturalium si retulero *Erthum* vel *Hertum* (g), & *Matrem Deorum* (h), à verò non puto me esse aberraturū. Per *Herthum* enim *terram* intelligi monet ipse Cornelius; & quis non videt, Germanam vocem *Erð* Romanà flexione, quod cum multis aliis accidit, in *Herthum* fuisse mutatam. *Mater* autem *Deorum* sine dubio & ipsa terra est; quod epitheton utrum ad imitationem aliorum populorum, qui terram ita salutarunt, ceu apud *Cluverium* & *Schedium* (i) pluribus videre est, Germani verè attribuerint; an verò, quod magis placet, de suo addiderit,

B 2

(f) Virgil. *Æneid.* l. *II*. v. 424. *seqq.* Conf. Natal. Comit. *Mytholog.* L. *II*. c. 4.

(g) Corn. Tacitus, *de Mor. Germ.* c. *XL*.

(h) Id. c. *XLV*.

(i) Cluver. l. c. Schedius l. c. *Syngramm.* l. c. 9. p. 148. *seqq.* Conf. Kirchmaier, *Not. ad C. Tacit.* cap. *XLV*. pag. 441.

rit, & ex uno Numine duo fecerit Tacitus, aliis judican-
 dum relinquo. Sanè multum, imò plurimum Terræ de-
 tulisse Germanos palàm est, non solùm propter commu-
 nem, quam Jul. Cæsar adducit, cultus rationem, quod
illius opibus apertè jurarentur; sed & quod αὐτόχθων, id est,
indigena, haud aliâ ducens primordia gente,
sed cælo producta suò,

ab aliis habita Gens nostra, & ipsa de se non aliter persua-
 sa fuerit (k). Et quamvis hanc Deam non ab universo Ger-
 manorum populo, sed à certis tantum nationibus cultam
 Tacitus memoret, eadem tamen non minimam Germa-
 niæ partem inhabitant, ut ex dictis Capitibus XL. &
 XLV. adparet. Quin imò incertum est, annon & idem
 apud alios cultus, dum exactam satis notitiam de
 Patriæ nostræ statu aliàs sat abundeque sollicitus Autor
 fortè non habuit, aut acquirere non potuit. Sed quid
 de *Iside, cui partem Suevorum sacrificasse Tacitus testis est (l),*
 censendum? Germanis proprium id Idolum non est, de
 quo fors nemo dubitaverit. Sed aliundè, & quidem, ut
 opinor, vel ab ipsis Romanis, quibus crebriora cum Sue-
 vis bella; vel ab iis Germanis, qui per profectiones in Ita-
 liam institutas Romanorum quoque Sacra addidicerant, in
 patriam adductum, id quod monumenta Inscriptionum
 Latinarum in Isidis honorem compositarum, quarum in
 Suecia reperta sunt vestigia, edocent. Iple Tacitus *peregrini-
 um sacrum* agnoscit, & *causam illius introducti pariter atque
 originem seignorare* confitetur. Julii Cæsaris tempore id in
 Germania nec tum cognitum ex eo luculenter patet, quod
 reli-

(k) Tacit. *l. c. c. 2.* Conrad. Celtes, *L. IV. c. 14.*

(l) Tacitus, *cap. 1X.*

Deus
 quidam
 (m)
 id tam
 ad ma
 & sold
 vel terra
 testin
 proventu
 sub l
 nominum
 tribandus.
 pergendu
 intellect
 que publica
 tandem ve
 abus, quasi
 ut & eor
 Huc erg
 Ab Egyptii
 Gentium
 Ita quiden
 7. 190. Qu
 Germani
 ostentè in
 peribus, cu
 Germanos
 omnes part
 enim verò
 mot, ut in
 vno talium
 Eius Schedi

reliquos Deos, scilicet præter Solem, Vulcanum & Lunam, ne famâ quidem suò tempore nostros accepisse, disertè pronunciat (m). Quicquid autem sit de origine & adventu Isis; id tamen extra dubitationis aleam positum esse videtur, ad naturalia id, quicquid est, Numinis referendum, & solò peregrino nomine atque colendi modò à Terra vel terra fructibus distare. Siquidem per ea, quæ pluribus testimoniis probat El. Schedius (n), & terra & terræ proventus, quos aliàs Gentilium superstitio Cereri attribuit, sub Isis involucro indigitati fuerunt; ut inde ex nominum multiplicatione Numinum chorus non amplificandus. A Numinibus naturalibus nunc ad animalia pergendum est, per quæ Gentis conditores, vel Heroes intellectos volo, in quorum memoriam statuas aliaque publica honorum monumenta primùm condita, undè tandem veneratio talis in Religionem conversa, & animabus, quasi per ἀποθέωσιν, cælitum cætui adscriptis, iisdem ut & eorum monumentis divinum cultum exhibuerunt. Huc ergò referendi *Zuisto* vel *Zuisco*, & filius *Mannus*,

B 3 nus,

(m) Ab Ægyptiis, μέγαν ἀίτημα est, an jam inde à dispersione Gentium ex Asia ad Germanos Isis cultus pervenerit. Ita quidem sentit Cluverius, l. c. Antiqu. Germ. L. 1. c. 27. p. 190. Quia, inquit, & Ægyptii & Græci & Latini, & simul Germani nostri sacra Isis eisdem coluerunt ritibus; haud obscure inde patet, non ex Ægypto demum posterioribus temporibus, eam accepisse superstitionem Latinos, Græcos atque Germanos; sed jam inde à dispersione Gentium ex unâ Asia omnes pariter in suam quosque detulisse terram. Verùm enim verò dum huic asserto omnis historica fides ita reclamât, ut ne quidem verisimilitudini locus sit, mirum est, viro πολυμαθεστάτω talia potuisse excidere.

(n) Elias Schedius, l. c. pag. 176. seqq.

mas, quos pro Diis gentisque conditoribus Germani celebrarunt, teste Tacitô, (o). Quæ de *Hercule & Ulyffe*, huicque positâ *arâ* idem refert (p) vel planè fabulosa sunt, quibus & ipse Tacitus parum fidei habuit, suamque narrationem hoc epiphonemate claudit: *quæ neque confirmare argumentis, neque resellere in animo est: ex ingenio suô quisque demat, vel addat fidem*; vel, si quid utique ex vero subest, sine dubio Romani & Itali, suppressis virorum fortium genuinis nominibus, Mythologicis externorum appellationibus id incrustarunt (q). Idem de *Mercurio* iudicium esto, quem eô nomine coluisse Germanos, licet Jul. Cæsar (r) & Tacitus (s) affirmant, tamen ne quidem verisimilitudo ipsis adaminiculatur, dum per temporum illorum ruditatem, & ob nullum cum Romanis commercium de tam sollicitâ istorum sacrorum receptione cogitare vix licet. Neque de *Marte* aliud dicendum est, &, quicquid aliis videatur, vel *Tuisconi*, vel *Arminio Cheruseorum Duci*, vel alii Germanorum Heroi falsa isthæc nomina adplicata censeo. Circa *Godan* vel *Wodan*, quem etiam pro Numine coluisse Germanos referunt Paulus Diaconus (t) & Gothofredus Viterbiensis (u) varie se torquent Interpretes, dum plerique Mercurium (w) hæc voce indigitari putant.

(o) Tacitus, *l. c. c. II.*

(p) Idem *l. c. c. III.*

(q) *Herculem Germanicum Germanis etiam hoc nomine vocatum non existimo; sed Germanicam appellationem Romani Romano nomine sic reddiderunt.* Vossius, *l. c. L. l. c. 37.*

(r) Jul. Cæsar, *Bell. Gall. L. VI.*

(s) Tacitus, *l. c. c. IX.*

(t) Paul. Diaconus, *Rerum gest. Longobard. L. l. c. 9.*

(u) Gothofr. Viterbiensis; *Chron. Part. XVII.*

(w) Cluver. *l. c. L. l. c. 26. L. III. c. 34. 44.* cui tamen expositioni contradicit Vossius, *l. c. L. l. c. 37.*

putant. Missis aliorum sententiis ego puto, non speciale & proprium certi alicujus Numinis, sed generale & Appellativum cujuscunque Dei id nomen fuisse, cum de alio, quò *Deum* in genere expresserint Germani, non constet, neque tamen vero sit simile, eorum linguam Appellativo prorsus caruisse. *Wodan* ergò, Accusativi casus, est in Nominativo *Woda*; undè, cum quoque *Gvoda* invenitur, facilè evenire potuit, ut abjectâ literâ w. voces *Goda*, *Gota* remanserint, quemadmodum hodiernum *Got* vel *Gott* Teutonicâ linguâ Deus dicitur (x). Illud quidem ex multorum testimoniis, à Jo. Scheffero (y), magna cum industria collectis, patet, Suecos, qui antiquis Germaniæ Populis, sub *Svionum* nomine, à Tacito rectè accensentur, *Upsaliæ* juxta cum aliis Diis, *vvodan* quoque fuisse veneratos; sed variatur in nomine, dum & *Othinum* & *Oden* alii nominant, ut alia taceam, quæ dubium reddunt, an, quod ut speciale adorarunt Idolum Septentrionales populi, idem quoque tali modo à reliquis Germaniæ incolis cultum fuerit. Sed hæc de Catholicis Germanorum Idolis sufficiant.

§. IV.

Accedemus nunc ad *Topica*, five ea, quæ nec in tota Germania, nec in pluribus ejus provinciis, sed vel in unâ tantum regione, vel in certo quodam locò culta fuerunt. Licet enim antiquissimis temporibus sola ea, quæ modò commemoravimus, Idola nostris suffecerint; sumfit tamen cum tempore, quod ubique terrarum factum est,

(x) Conf. Cluver. *l.c. l. l.c. 26. pag. 183.*

(y) Jo. Schefferus, *Upsaliæ*, c. V. §. VI.

est, superstitio incrementa (z), sic, ut impossibile sit, plenam & exactam istorum, quæ minorum Gentium Deos supra diximus, recensionem instituire. Sufficiat igitur per lancem quasi saturam eos exhibere, &, dum neque ad animalia neque ad naturalia Idola referri possunt, ad superiorum differentiam (aa), qualem etiam aliæ Gentes, Græcæ pariter atque Romanæ, constituerunt, *Dæmonium* in classe collocabo. Undè autem recensionis initium facere debeam, vix liquet. Occurrit quidem celebratissima à Saxoniz inferioris populis, Westphalis præsertim culta *Irminfula*, cujus accuratissimam descriptionem debemus viro insigniter docto & longiore vita dignissimo, Ernesto Casimiro Wasserbachio, (bb) qui aliorum circa hanc Statuam erroneas opiniones sollicitè discussit; sed, quod ad animalia potius Numina, quàm ad Dæmonia tanti Herois cul-

(z) Jam tùm Corn. Taciti ætate præter publica Numina & penates Deos fuisse Germanis nostris, patet ex loco, *Annal. L. XI. c. 16.* Qui autem & quales fuerint, non liquet: dubium tamen vix superest, ex conversatione cum Romanis temporum successu eorum sacris fuisse infectos. Conf. Sched. *l. c. Syngramm. IV. c. 1.*

(aa) De discrimine, quod inter Deos atque Dæmones intercedit, ut & de Dæmonum apud varios populos cultu, videri possunt, Vossius, *l. c. l. l. c. II. seqq.* Cluverius, *l. c. L. 1. cap. 31.* Schedius, *l. c.* Hoffmann. *Lexic. Universali*, Tom. utroque, in voce Dæmon. Eusebius, *Προκ. L. IV. c. 3.* contendit, vocem *Δαιμων* semper in malam partem sonare, undecunque demum ejus origo arcessatur. Cæterùm de vario ejus significato pluribus agit Dausquejus, in *Basilium Seleucid. p. 62. seqq.*

(bb) Ernest. Casimir. Wasserbach, *Dissertatione de Statuâ illustri Harminii*; edit. Lemgovia A. 1698.

cultus, im
ferri par el
Scriptores
sire tame
nonnulla e
ut, ad Se
Scandinavi
alia popu
repleto, in
um regione
terent, due
mis, succe
nam not
th (cc). In
m & Orbina

(cc) Hinc e
profeci
fas col
vel Se
graph.
IV. c
(dd) Duob
quam
cis, l
rum,
aut /
in han
c. II
sola i
Catho
ius, q
p. 103
OL. V

cultus, imò ad *Catholica* potius, quàm ad *Topica Sacra* referri par est; ideoque missa nunc hæc faciens ad laudatum Scriptorem, si quis plura desideret, Lectorem remitto. Erit tamen infra, ubi de *Statuis* acturus sum, occasio, nonnulla de hac Irminsula in medium proferendi. Juvat, ad Septentrionales populos, & eos maxime, qui Scandinaviam inhabitaverunt, primum exspatiari, in quam Asiæ populos aliquos, pronò per Bosphorum Thracium trajectu, in Europam perductos, tandem se infudisse, ac, cum regiones istæ hominum multitudini amplius non sufficerent, ductis inde per diversa temporum intervalla coloniis, successivè alias atque alias terras, denique & Germaniam nostram occupasse, communis ferè sententia est (cc). Invenias igitur hic, præter *Catholica*, sc *Thorovem* & *Othinum* vel *Odinum* (dd), quos suprâ jam memoravimus,

C

(cc) Hinc enim Gothi, Vandali, Longobardi, alique populi profecti feruntur, & ea propter ob numerosas inde emissas colonias *Vagina Gentium* à Jornande dicta *Scandinavia* vel *Scanzia*. De reb. Gethic. cap. IV. Bautrand. *Lex. Geograph.* in hac voce. Conf. Lazius, *de Migrat. Gent.* L. 1. L. IV. & passim.

(dd) Duobus hiscè addenda *Frigga Dea* à Septentrionalibus culta, quam Othini uxorem fecit antiquitas. Credita fuit Dea pacis, fœcunditatis, ubertatis, amorum atque amicitiarum. Non aliam fuisse ac *Hertum*, & quæ aliàs *Cereri* aut *Veneri* à Græcis Romanisque attribuuntur, ea omnia in hanc *Friggam* quadrare, probat Schefferus, *Upsal. antiq. c. III.* Cæterùm, quæ de Scandinavia dixi, non de hac sola intelligi velim; dum quoque apud *Danos* tria ista *Catholica* Numina in veneratione fuisse satis constat ex iis, quæ apud Saxonem Grammaticum, *Histor. Dan. L. VI. p. 103.* & apud Stephan. ibi, in *Nott p. 135. seq.* nec non ap. Ol. Wormium, *Fast. Dan. L. 1. p. 52. seq.* legi merentur.

Danis

ravimus, & Upsalix alibique in Scandinavia cultos fuisse Schefferus latè docet (ee) *Topica & minorum Gentium*, quorum hæc laudatus Scriptor recenset nomina: *Metbodin, Fro, Oller, Vagnofb, Hading, Vgartiloch, Roistoph, Roster* (quamquam de quinque posterioribus, an divino cultu maectati, dubitet) *Niord, Fræg, Balder, Haldan*, (ff). Hæc de populis trans mare Balthicum habitantibus olim Germanorum nomine, in acceptione latiore, comprehensis, nunc de nostris, ac primo quidem de iis, qui eis mare sedes habentes Slavorum voce quondam notati, deque eorum Topicis Idolis, nonnulla commemorabo. Incipiam autem à *Rugianis*, insulans licet, oræ tamen maritimæ tantum non contiguas. Adoraverunt illi, in metropoli Arcona, *Svandeovitum*; quo de ita Helmodus: *Inter multiformia Slavorum numina præpollet Zvantevit, Deus terræ Rugianorum, utpote efficacior in responsis, cujus intuitu ceteros quasi Semideos estimabant* (gg). Figuram ejus ita depinxit Saxo Grammaticus: *Ingens erat simulacrum, omnem humani corporis habitum granditate transcendens, quatuor capitibus, totidem cervicibus mirandum, è quibus duo pectus, totidemque tergum respicere videbantur. Corrasa barba, crines attonsi figurabantur. In dextra cornu,*
vario

Danis præterea, quod obiter noto, etiam fuit Idolum *Fofete*, in insula, quæ ab eo nomen accepit, *Fofetsland*, in Danorum atque Fresonum confinio sita; hodiè *Heiligeland*. Idolium diruit S. Ludgerus, uti in Actis ejus videre licet, ap. Dn. Leibniz. *Scriptor. Rer. Brunsvicens.* Tom. I. pag. 90.

(ee) *l.c. cap. V. VI. VII.*

(ff) *l.c. cap. IX. conf. Olaus Magnus, Hystor. L. III. c. 3. & Stephan. l.c. p. 141.*

(gg) *Chron. Slav, L. II. c. 12. Cranz. Wandal. L. III. c. 37.*

vario met
 vero in lat
 fuit
 MCLX
 gem subju
 gries, at
 monem &
 renio. R
 pliam, De
 ur, capill
 uri caput n
 ab. Sinij
 ad Helm
 (h) Hystor.
 7. m. 7.
 (i) Helmod
 rum h
 (k) Ad L. I
 Idoli
 una. Ic
 Pago
 corum
 possel
 ker,
 part.
 riorum
 de no
 Rndeg
 Luara
 qui,
 Radeg
 tum,

vario metalli genere excultum, gestabat. *Leva arcum, reflexo in latus brachio figurabat &c.* (hh). Destructum autem fuit hoc Idolum à Danorum Rege Waldemaro I. A. MCLXIX. quo suis & suorum armis Insulam Rugiam subjugavit (ii). Progredior ad vicinos *Obotritos, Wagrios, atque Polabos, ubi, præter Penates, Radegastum, Prononem & Slivam, Topica Idola ab Helmoldo recensita invenio. Radegastus, Obotritorum, hodiè Mecklenburgensium, Deus, in urbe Rethra in fano suo totus stabat aureus, capillis capitis avicula dispersis alis inharebat. Pectori tauri caput nigrum, gentis insignia, additum, quod dextra sublebat. Sinistra bipennem jactabat.* Ita delineat Bangerus, ad Helmoldi Chronicon (kk). Delatum verò fuit hoc

C 2

hoc

(hh) *Hist. Dan. L. XIV. p. 320. seqq. Münster. Cosmograph. L. III. p. m. 772.*

(ii) Helmold. *l. c.* Conf. Saxo Grammat. ubi & cultum & interitum hujus Idoli prolixius recenset.

(kk) Ad *L. I. cap. 52. p. 162.* Cæterum circa locum *Rethra*, ubi Idoli fanum extitisse memoratur, dubia occurrunt non una. Id quidem expeditum est, Civitatem eam fuisse in *Pago Rhetariorum*; fuere autem Rhetarii Slavi eorum locorum, quæ hodie Stolpenses & Anclamenses tenent, possessores. Paullini, *de Pagis antiq. Germ. p. 178.* Junker, *Anleitung zur Geographie der mittlern Zeiten / part. II. c. 5. p. 273.* Atqui Pagus hic ad Pomeraniam citeriorem pertinet, non ad Obotritorum regionem. Deinde non convenit Ditmaro, qui *L. VI. p. 135.* urbem eam *Rudegast*, & maximo in honore ibidem habitum Numen *Luvarasici* nominat cum Helmoldo *l. c.* & Adamo Bremensi, qui, *Hist. Eccles. L. II. c. 11. & L. IV. c. 12.* in *Rethra* urbe *Radegasti* fanum collocavit, ipsumque Deum Obotritorum, & quidem ejus loci præcipuum, appellat. At enim,

enim,

hoc Idolum ab Ottone M. Imperatore circa A. DCCCCLVII. tum scil. temporis, cum *Rethram*, Gentis Metropolin, cepit, soloque æquavit; quamvis etiam post eversum cum Deastro fanum cultus ejus in multis locis adhuc perduraverit (11). Plura si quis de hoc Radegasto nosse velit, cum ad *Masii Antiquitates Mecklenburgenses* ablego, quibus penè nihil eorum, quæ ad hanc rem spectant, intactum reliquit. Sequitur alterum *Wagriorum*, qui hodie partim Holfati, partim alii vicini (mm) Idolum non minus celebre, *Prono* scilicet, quod ita Bangertus describit. *Prono*, ait, *virili forma in columna stabat, coronâ caput redimitus, oblongis atque erectis auribus, altero pede tintinnabulo insistens, ocreas etiam indu-*

enimverò patet conciliatio, si dicam (1) ad Obotritorum Pagum, præter Meklenburgenses, etiam Pomeraniæ citerioris partem aliquam pertinuisse. Junker, *l.c. p. 265.* (2) Urbem binominem & eandem cum Rethra fuisse, atque alterum nomen ab Idolo suo Radigasto traxisse, quæ Bangerti *l.c.* & Maderi, ad Ditmarum, *l.c. p. 136.* conjectura est: aut si hoc non placet (3) cum Masio, diversas in tractu sive Pago Obotritorum fuisse urbes *Rethram* & *Riedegast*, quarum hæc *Luarasici*, illâ verò *Radegasti* Idola culta fuerint. *Antiq. Meklenb. c. IV. §. 2.* Ut taceam, non Rethræ solùm, sed & Meklenburgi, & in vicino oppido Gadebusch, aliisque in Obotritorum locis pluribus Radegasto divinos honores fuisse delatos. *Masius, l.c. §. 4. seq.* Imò & in Pago *Bardengou* hujus Deastri cultum usitatum fuisse, non dubiis indiciiis probat *Christ. Schlöpke, Chron. Bardeovicens. p. 1. c. 1. §. 22.*

(11) Vid. præter Bangert. in Nott, ad *Helmold. l. 1. c. 2. p. 13.* *Fabricium, Origg. Saxon. l. 11. ad A. 957. p. 159.*

(nmm) *Bautrand. Lex. Geograph. in voce Vagria. Bangert. in not. ad l. l. c. 12.*

indutus. *Dextra ferrum rubrum, & quasi candens tenebat, altera vexilli contum quatiebat* (nn). Dicitur *Deus Aldenburghensis terra*, ab Aldenburgo in Wagria sito, de qua civitate fufius egit Helmoldus (oo); & demolitum sine dubio fuit hoc Idolum eò tempore, quo Otto M. Imperator Epifcopatum ibi erexit (pp). Reftat Idolum tertium, *Serva Polaborum*, five, ut hodiè audiunt, *Raceburgenfium*, Dea, quæ utraq; manu in tergum rejectâ ftegit, alterâ uvam cum folio viridi, pomum aureum alterâ tenens. Capilli per tergum ad poplites ufque fluxere. Ea Venus Polaborum, atque, ut nonnulli autumant, eodem in monte culta fuit, in quo pofttea ab Heinricho Leone templum Cathedrale conditum (qq). Addit Helmoldus hifce Slavorum Diis *Podagam*, & *Plunense Idolum* vocat (rr), fed obfcuro nominis eft, & fi conjecturis locus, in *Plæna* Arce cultores habuit. Nondum dimittunt Slavica Deaftra, neque præteriri fíentio potefit *Triglaß* vel *Triglas*, Idolum Sterini & quamplurimis aliis Pomeraniæ citerioris Marchiæque in locis fummo in honore habitum (ss) to-

C 3

tum

-
- (nn) *l. c. not. ad c. LII. p. 126.* ubi etiam *Figura Prononis* fpectatur, fed defcriptioni non exactè fatis conveniens. Conf. pluribus Helmold. *c. LXXXIII. p. 158.*
- (oo) Chron. Slav. *L. I. c. 11. 12. 22. 23. 89.*
- (pp) Vid. Meibom. *Script. Rer. Germ. T. II. p. 393.* Et *Vita Vice- lini, Tom. I. Script. Brunfvic. p. 774. feq.*
- (qq) Helmold. *L. I. 53. Bangert. l. c. p. 127.* qui itidem *Serva figuram* exhibet. Conf. El. Schedius, *Syngr. III. c. 9.*
- (rr) Helmold *l. c. L. I. c. 83. n. 3.* ubi & *Plunenfis caftri* mentionem facit *n. 21.* idemque *L. III. c. 30. n. 6.* Continuator Arnoldi *Cafttrum Plune* nominat.
- (ss) Ex Andrea Abbate, in *vita St. Ottonis, Pomeraniæ Gentis*
Apo-

tum ex auro conflatum, tribus capitibus constitit, de quorum occulto sensu varia variorum sunt opiniones (tt), quas vel adducere vel evolvere prolixius nunc non vacat. Lubet solum Cramerum audire: Die Stettiner hatten einen Götzen mit drey Köpffen / zur Anzeigung / wie sie fürgaben / daß er das Regiment im Himmel / auf Erden / und in der Höllen führete / und eine güldene Decke fürm Angesicht / zum Zeichen / daß er die Ubelthaten der Menschen nicht sehe / derselbe Götz war von lautern Golde / und stand auf dem mittelsten Berge in der Stadt / in monte Harlingorum, und man nennete ihn Triglas oder Triglass, welchen sie anbeteten und ehreten / wie sie dann zu Jutin auch dergleichen Triglass gehabt haben (uu). Antequam hinc abeo, paucis adhuc monendum est, *Vandalis*, qui non tam re ipsa, quam nomine à Slavis differunt (ww), duo adhuc numina attribui, *Belbuch & Zernebuch*, aliis *Zerneboch, Zerneck*, quorum ille *bonus*, hic verò *malus Deus*. Denotat enim in

Apostoli, Stephanus, in *Not. ad Saxon. Grammat. L. XIV. p. 236.* El. Schedius, de *Dls Germ. Syngr. III. c. 10.* qui tamen ex Albini Chronico Misnensi, *Tit. XI. p. 148.* celatò illius nomine, depromta audacter omnia pro suis vendidit.

- (tt) Hieroglyphico hoc SS. Trinitatem innui, alii delirant; sed delirant; alii Numinis, ob numeri ternarii perfectionem, excellentiam designari putant. Vid. Laur. Peccenstein. *Theatr. Sax. P. III. c. 23.*
- (uu) Crameri *Pommer. Kirch. n. Historie / L. I. c. 21. p. 52.*
- (ww) *Slava* denotat Germanicè Lob und Ruhm; inde Slavi quasi Lob- und Ruhmwürdige. Ludolf. *Histor. Schau-Bühne / ad A. 1623. fol. 161. in Not. Conf. Juncker, Anst. zur mittlern Geographie, P. II. c. 3. p. 271. seq.*

in Lingua Vandalica *Buch* Deum, *Bel* verò *album*, sicut *Zerne* nigrum; indè bonus Deus *der weisse Gott* / malus verò *der schwarze Gott* / per has voces denotetur. Helmoldus de hisce Diis sequentia refert. *Mirabilis*, ait, est *Slavorum error*. Nam in conviviiis & computationibus suis *pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed execrationis verba, sub nomine Deorum, boni scil. atque mali; omnem prosperam fortunam à bono Deo, adversam à malo dirigi profitentes; idè etiam malum Deum suâ linguâ Diabol seu Zerneboch, i. e. nigrum Deum appellant* (xx). Dubito tamen, peculiaria hæc Numina fuerint, an verò appellativa nomina & generalia Deorum istorum, quos vel pro beneficis vel pro maleficis habuerunt isti populi; quò de pluribus infra Capite sequenti, ubi ad cultum Idoli Pusteri pervenero. *Borussorum* etiam, dum Idola in confiniis maris Baltici adorata recensio, superstitionem, cæteris utique non minorem, silentio præterire præsens institutum non patitur. Prolixè ea recenset, qui instar omnium hac in re esse potest, Christoph. Hartknochius, in *Descript. Borussia antiqua & nova* (zz). Constituit autem eorum *tres Ordines*, quos ipsis ejus verbis referre placet. Ita autem habent: *Zu seht / weil wir uns vorgenommen / von allen Preussischen Götzen / die vorzeiten allhier angebetet seynd / zu handeln / so wollen wir künzlich anzeigen / wie vielerley Götter die alte Preussen gehabt. Nehulich es sollen bey ihnen erslich drey Götter gewesen seyn / die vor*

(xx) Chron. Slav. L. 1. c. 52. n. 2. p. 125. Cranz. Vandal. L. III. c. 37. Schedius, *Syngram. ult. c. 13.*

(zz) *Part. 1. c. 6. seqq.* ubi de aliis idololatriam hujus populi commemorantibus & refert & judicat,

vor allen andern den Vorzug gehabt / und derer an der Zahl drey / nemlich Percunos, Picollos, und Patrimpos, welche in der Euche / oder auch unter der Euche zu Romove ihren Sitz gehabt. Hernach seynd wiederum andere geringere Götter / und derer auch an der Zahl drey gewesen. Ihre Nahmen seynd diese / Gurcho, Wurschkacto, und Fehwambrato. Unter diesen hat Gurcho unter der Euche zu Hensligenbeyl seinen Sitz und Gottesdienst gehabt. Wo die anderen gewohnet / wird in unsern Preussischen Geschichten nicht gemeldet. Dafern aber dergleichen Götter gewesen seynd / so werden sie vielleicht unter den andern oberzehlten Euchen gewohnet haben. Drittens / so waren noch andere gemeine Götter / welche die alten Preussen an ihren vornehmsten Fest-Tagen haben pflegen alle ingesamt ordentlich anzuruffen / als da gewesen / Occopirnus, Antrimpus, Gardoëtes, Pilvitus, Pergubrius, Paschwitus, und andere mehr. Unter diese können wir auch die Kleinen Götter rechnen / als da sind die Barstucca, Marcopetz, die Schlangen / und andere Thiere und Würme (aaa) / welche Götter theils in den Wäldern / und auch wohl in einzeln Bäumen / theils auch in den Häusern / und andern Derthern gewohnet. Summatim hæc comprehensa latius & distinctè postmodùm doctissimus Autor exponit, & expensis

(aaa) De Serpentum cultu vid. Euseb. *L. I. de Preparat. Evangel. c. ult.* Æl. Lamprid. in *Vit. Heliogab.* & quæ in compendio dici possunt, ap. Hoffmann. *Lex. Univers. Contin.* in voce *Serpens*. De Lüthuanis & Borussis Serpentum adoratoribus, Sched. *l. sapè cit. Syng. II. c. 39.* Hartknoch. *l. c. c. VII. §. 6.*

aliorum
calculus
tamque p
tribus
ogue Side

(abb) Du
tuffi
forte
tonit
Scam
citeri
ficos
schen
nealli
vario
Infer
knoch
Pret
elle te
absqu
quæda
umge
der &
Thor
die &
Gott
den
Ochi
stern
den
nigen
on / t

fis aliorum relationibus atque opinionibus, eò tandem
 calculum ponit : A Gothis ad Boruffos Idololatriam, cul-
 tumque *primæ Classis* Deastrorum, pervenisse, & sub no-
 minibus *Percuni*, *Picolli*, atque *Potrimpi*, Soli, Lunæ,
 atque Sideribus divinos honores fuisse exhibitos (bbb). De
 cæteris

(bbb) Duo hic observari velim. *Primò*, ad Idololatriam ve-
 rustissimis temporibus permovisse Germanos, & alios
 forte populos, Solis, Lunæ, aliorumque siderum, &
 tonitruorum aspectum; de quo jam supra. *Secundo*, ex
 Scandinavia, tanquam fonte, rivulos idololatriæ ad
 citeriores Germaniæ inhabitatores prope mare Balticum
 fitos dimanavisse; indeque, mutatis subindè idololatriæ
 schematibus, propè contiguus se etiam pededentim infi-
 nuasse, donec in universo Slavorum tractu, ex influxu
 vario, maris quasi quoddam receptaculum invenerint.
 Inserviet hæc observatio sequentibus. Laudatus Hart-
 knochius Borufforum *Perkunum*, cum Gothorum *Thorone*,
Picottum cum *Othino*, *Potrimpum* cum *Frigga*, eadem
 esse Idola, saltem communis originis propagines, non
 absque rationis suffragio, sentit. Addam huc pertinentia
 quædam ejus verba. *Perkunus* Haupt war mit Strahlen
 umgeben / gleichwie des Thoronis Haupt / er war auch
 der Gott des Donners und Ungewitters / gleichwie der
 Thor, wiewohl einige der Meinung seynd / daß er auch
 die Sonne / oder den Jupiter fürgebildet. *Picollus* ist ein
 Gott gewesen / der nicht geliebet / sondern gefürchtet wer-
 den wollen; und dieses kömmt mit der alten Gothen
 Othino oder Wodano überein. Er war ein Gott der Fin-
 sterniß / also ist zu vermuthen / daß die Preussen darunter
 den Mond angebethet haben. *Potrimpus* sahe den for-
 nigen *Perkunum* mit fröhlichem und lachendem Gesichte
 an / und war sein Haupt mit Korn-Aehren beedröhnet :
 D ohne

cæteris ipse videatur. Ad Germaniam interiorem propius accedendo, intactam non possum finire Slavicam gentem *Soraborum*, quos Europæ Scythiæ ad Mæotidem paludem veteres habitatores aliqui faciunt (ccc), quod suô

ohne Bart / wie ein Weib gestaltet: ist für einen Gott des Getreydes / der Wohlflüsse und des Kriegs gehalten worden; worinnen er mit der Gothen Frigga, oder der Römer Venere übereinkömmet / und machet das männliche Geschlecht / in welchem Potrimpus abgebildet wird / hiebei keine Schwürigkeit / indem die Frigga, auch bey vielen Fricco genennet / und cum ingenti Priapo fingiret / ja auch die Venus in beyden sexu fürgestellt wird. Hartknoch *l. c. c. Vl. s. 4. 5. 6.* Conf. Vossius, *L. 1. c. 27.* & Scheffer, *Upsal. c. 11X.* per tot.

(ccc) Serbi etiam dicti sunt Sorabi; unde *Servestam* seu Zerbst, urbem Principatûs Anhaltini, nomen accepisse volunt. Vid. Beckman, *Historie des Fürstenthums Anhalt / Part. III. L. 2. c. 1. num. 2.* Dum verò aded invaluit eorum populorum vis atque potestas, ut Francis aliisque vicinis propter perpetuas excursions atque deprædationes graves, imò formidandi fuerint; tandem limites istis constituci, dicti indè *Marchia Sorabica*, quarum una in Thuringia, in Lusatia altera. Posteriori limiti *Lusatia*, quæ de Schurzfleisch, *Diss. de Marchia Misnensi, Lit. B. 1. b.* priori autem Sala, flumen, inserviit, um die Sorben davon abzuhalten; und fassete dieser Limes Sorabicus in sich einen grossen Theil der Graffschafft Schwarzburg / und der Fürstl. Saalfeldischen Landes-Portion; Juncker, *l. c. part. 2. c. 13, s. 19.* Conf. Sagittarium, *Antiquit. Ducat. Thuring. L. IV. c. 20. s. 5. seqq.* quæ ed inclinat, Propugnaculum adversus hostium furores fuisse Smarburg quasi Sorben vel Schworbenburg / Comitum, hodiè Sereniss. Prin-

locò r
Christ
truisse, p
occupasse
partim qu
pensione
uras, nin
seculo
Autor
olorum

Prin
tilien
sche
richte
dand
moh
auf d
auch
ich h
ber /
Nal
veri
segu
bw
Th
eo u
Grt
rato
strat
segg
(111) Ap

suò locò relinquo. Id autem extra dubium est, seculò post Christum natum sextò eos in Misniam & Saxoniam irruisse, pulsisque prioribus incolis longè latèque omnia occupasse, &, partim secum allatis Slavicis Idolis, partim quoque aliis suprà non nominatis, turpissima superstitione hæcè oras, licet nec antea ab idolomaniâ puras, nimium quantum inquinavisse. Undè Soraborum seculo *nihil Idolorum fertilius, nihil pietate sterilius fuisse*, Autor quidam anonymus, *de Paganismo*, scribit (ddd). Idolorum istorum nonnulla, de quibus vel

D 2

testi-

Principum SCHWARZBURGICORUM Castrum gentilitium. Ita enim de hac re scribit: Was die Sorbische Marck / oder die wider die Sorben-Benden gerichtete Gränz-Festung anbelanget / so bin ich in die Gedancken gerathen / ob nicht dieselbe Schwarzburg seyn möchte. Denn weil die Sorben eine geraume Zeit daseibst auf der nahe geseffen / so ist glaublich / daß unweit davon auch die Sorbische Gränz-Festung angeleget worden. Da ich halte gänglich dafür / daß die Feste Schwarzburg selber / samt dem Fluß Schwarz / von den Sorben den Nahmen bekommen. Hæc si certa essent, uti magnam verisimilitudinem ipsis tribuit Sagittarius; indubiè hinc sequeretur, jam tum magnam Illustrissimæ Genti Schwarzburgicæ, propter Præfecturam Marchiæ Sorabicæ, in iis Thuringiæ locis autoritatem fuisse. Dependebant enim eo tempore isti Marchiones sive limitum Comites, Margs Grafen / non à jussu Ducum, sed à solo Rege vel Imperatore; quod ex Antiquitatibus Germanicis faciliè demonstrari posset, si opus. Sed videatur Juncker, l. c. S. s. seqq.

(ddd) Ap. Peckenstein, *Theatr. Saxon. Part. III, c. 36*

testimonia extant, ac quorum vestigia adhuc alicubi reperiuntur, recensere non erit tædio. Incipiam autem ab istis, quæ in Borealibus regionibus jam nota, ac per Sorabos indè advecta feruntur. Et refert huc Sagittarius *Wodanum*, *Thor*, atque *Friggam*, à Thuringis quoque, sub hisce nominibus culta; sed levibus, quibus ipse non multum confidit, conjecturis permotus (eee). Eo sensu, quo ad *Catholicum* cultum hæc in præcedentibus retuli, calculum adjicere non dubitem; ut autem sub ipsis hisce nominibus eum Thuringis innotuisse credam, causam non video. De *Svandervito* magis verisimile est, quod traditur, ei Lipsiæ in Misnia, & in locis vicinis divinos honores obtigisse (fff). Idem dicendum de *Radegasto*, *Zernebuch* & *Belbuch* (ggg).

Non procul Lipsia, in confinibus *Pliffæ* & *Bardæ*, fluminum, cultum fuisse idolum vel Faunum *Flinß* sive *Blinß* dictum, à prægrandi scilicet silice, (hhh) cui impostum

(eee) Antiquitat. Gentilismi Thuringic. L. 1. c. 1. n. 3.

(fff) Albinus *Meißn. Land. Chron. Tit. 11. p. 148. 150.* Schneider. *Chron. Lips. L. 4. p. 140.* Heidenreich, *Chron. Lips. p. 36.*

(ggg) Vid. Autores allegatos; Albinum, l. c. p. 194. Schneider. l. c. p. 141. Heidenreich. l. c. p. 37.

(hhh) Aliam sententiam habet & refert El. Schedius, quæ, ob majorem verisimilitudinem, etiam magis placet. Scilicet in honorem *Vislai*, vulgò *Bislau* / Vandalorum Regis, cippum hunc primò erectum, deindè idololatriæ cultu affectum, eumque Idoli cultum a Vandalis ad Sorabos temporum progressu translatum; Demum vocem *Bislau* corruptam, ut ætas omnia mutat, nunc *Blinß* / indè *Blinß* / & a scriptoribus ignavis *Blinß* pronunciatam fuisse. *Syngramm. III. c. 7.*

La
commemo
rius ver
mi sie die
in schone
am und
rien/als
behang
emenden
einen au
stein ste
ent weil
erwecken
r. (kkk) N
willigen e
Westein d
u Hochste
ata Stellan
Wise und
Zeit no
ndus Flinz
Theatr.
(kk) Suspe
Misiu
ferend
Diele
Adelg
da sie
dieser
ben?

tum, Laurentius Peckenstein (iii), pluresque alii commemorant. Audiamus de eo laudatum Autorem, cujus verba ita habent: Die Sorben-Wenden / nachdem sie die Hermunduros ausgetrieben / haben unter einem schönen ausgebreiteten Linden-Baume einen Faunum und Abgott-Flinz gehabt / so heßlicher Gestalt gewesen / als ein todter Körper / mit einem langen Mantel behangen / in der Hand einen Stab / mit einem brennenden Blas-Feuer / und auff der linken Schulter einen auffgerichteten Löwen haltende / auff einen Flintstein stehende / welchen Abgott sie deswegen angebetet / weil sie geglaubet / der Löwe solle sie vom Tode erwecken; und hat solchen Bonifacius zerstöhret A. 727. (kkk) An solchen Orte ist ein Kldsterlein von wenig Geistlichen errichtet / so er von Mayntz beruffen. Das Kldsterlein den heiligen Jacobo dediciret / soll / nebst den Rochlitzher/das erste gewesen seyn in diesem Lande. Juxta Stellam, hat es an den Orte gestanden / da die Pleisse und Barde zusammen kommen / und sollen zu seiner Zeit noch etliche Rudera daselbst gewesen seyn. Junge-ndus Flinzio est Crodo, quem dæmonem in arce

D 3

Har-

- (iii) Theatr. Saxon. part. III. c. 14. p. 79. segg. 70. (111)
- (kkk) Suspecta hæc ideo mihi merito videntur, quia ad ista Misnia loca Bonifacium pervenisse nullibi reperio. Præferendum ergo & huic fabulæ est, quod Albinus refert: Diesen Abgott habe Kaysler Lotharius, und Bischoff Adalgottus zu Maadeburg / bey den Wenden zerstöhret / da sie die Christliche Religion von sich geworffen / und diesen alten Abgott wieder auffgerichtet und angebetet haben / Meissn. Land-Chronick. Tit. XI. p. 149.

Hartensburg ad Sylvam Hercyniam, juxta montem Meliboci, civitatemque Goslariensem Saxones coluerunt. Descriptionem ejus exhibet Schedius: *Erat senex, stabat in pisce, quem persum vocant, indusio amictus, nudis pedibus & lineo vinculo cinctus. Tenebat rotam & urnam, plenam frugibus & rosis & pomis. Addit etiam Statuæ expositionem. Nuditas capitis, inquit, designabat Deum colendum puro pectore & nudo capite; lineo amiculo figurabant libertatem, pro cujus inviolato vigore hostibus, tanquam perca lupo marino, sese opponerent, etiam cum periculo vita. Et hoc presagiebat rota. Unitum enim populum esse debere, & collectis viribus in hostem eundum esse. Cestus ille lineus designabat amicitiam, qua sine furore & macula conservari debet. Urna cum fructibus tempus notabat, quod fruges anni producit, in hominum & totius natura usus. (III)*

Figuram Crodonis si quis intueri, & plura de hoc dæmone scire aveat, ei Jo. Mich. Heineccii Dissertationem, *Antiquitatibus Goslariensibus* subnexam præ cæteris commendo. (mmm) Præter nominata Soraborum idola occurrit quoque triceps (nnn) istud, quod *Grimma* (ooo)

(III) Syngamm. IV. Cap. 2.

(mmm) Dissert. de antiquissimo regionis Goslariam ambientis Statu, & Crodone Harzburgico. c. II.

(nnn) Duo tantum Capita ipsi attribuit, & de Jano interpretatur Peekenstein. Pro sua sententiâ viri, quem tamen non nominat, docti hoc distichon adducit:

*Urbs antiqua jacet, veteres dixerunt furorem,
In quâ bifrontis templa fuerunt Dei,
nec non aliud Chytræi:*

An-

(000) in Misnia, ab Electorali, quod ibidem floret, Gymnasium, notissima urbe, in ponte, Molda fluvio imposito, stetisse Annalium nostrorum Scriptores referunt. Speciale ejus nomen nullibi reperio; si quid tamen conjecturis indulgendum est, idem cum Trigla id fuisse, non dubitaverim; hisce rationibus motus, quod & Lunam in manu gestavit, & Triglam plurimis Misniae in locis pro Numine

Ante, retrò, dextrâque videns & parte sinistra,

Prudentis quadrifrons Juvis imago viri est.

Theatro Sax. sive Poligraphia c. XIII. p. 73. seq. Sed parum veri huic Conjecturae inesse vel inde patet; quod plerique alii, qui ejus mentionem faciunt, triceps id describunt, & valde dubium est, an de Jano Sorabis vel minimum constiterit. Conf. Albin. l. c. XI. p. 149.

(000) De nominis hujus origine variant sententiae. A Cremona, Urbe Italiae, dictam Reiner. Reinecius putat. A Cremona, quod Sorabi Idolo *SornéWiz* ibidem à se culto, quasi in furore, hominibus igne concrematis sacrificarint, suffultus auctoritate Ge. Spalatini, de *Seculis & rebus gestis Soraborum in Misnia*, existimavit Joachim. Camerarius. Sed utramque sententiam rejecit Peckenstein. l. c. rectissime judicans, vix credibile esse, ut Sorabie Latina, cujus ne quidem notitiam habuere, lingua nomen urbi imposuerint. Praefert ergo conjecturam Fabricii, qui a *Chrema*, Tartariae insigni urbe, à Sorabis olim ibidem exstructa, nomen accepisse, & in istius memoriam, postquam Tartariae expulsi populi, Grimmam in Misnia edificatam aedificat. De suo etiam addit, *Chrem* Vandalica Lingua significare *Sichen / Solliciti en / Anhalten*; unde, dum in ea Civitate triceps istud, in summo honore habitura Idolum, colere, pronissima denominandi ratio pateat.

ne habitum commemorant. Desinerem hic in recensendis Idolorum Germaniæ Topicorum nominibus, quæ utique maximam partem in absconsis latitant, si non vel duorum adhuc facienda esset mentio, quæ silentio præteriri non possunt. Unum est, Dei vel Deæ, cui *Tanasana Templum celeberrimum apud Marsos consecratum* memorat Tacitus. (ppp) Sed plura de his dicam, ubi ad §. phum proxime sequentem pervenero; Alterum *Tybilenus*, quem tantum non ipsum diabolum, dum vulgari loquendi modo, *der Diebel* vel *Diesel* dicitur, & a *Noricis* pro Deo cultum fuisse sunt, qui id sibi aliisque persuadere volunt. Fovet hanc sententiam Fabricius (qqq) cum aliis, sed vel solo vocabuli sono deceptus, quod jam dudum Vossius (rrr) rectè observavit, & de ipsa Tibileni voce in lon-

(ppp) Tacitus, *Annal. L. I. c. 51.* Conf. ibi Gronov. *Not. 2.* seqq. & Cluver. *Germ. antiqu. L. I. c. 26. p. 182.*

(qqq) A *Noricis* cultum fuisse *Tibilenum* constat autoritate Tertulliani, in *Apologetico, Cap. XXX.* Sed quis inde diabolum exculpserit, cum *Diebel* sive *Diesel* procul omnī dubio ex Græco *Διαβολος* derivetur, quam Linguam *Norici* ne quidem cognitam habuere. Multum ergo errat Fabricius, d. *Orig. Saxon. L. I. p. 61.* qui *Tibilenum* eundem esse putat, quem *Saxones* malum dæmonem vocent.

(rrr) Vossius, *l. c. L. I. c. 38. p. m. 281.* ubi, postquam locum ex Tertulliano adduxit, hæc subjicit: *Alii tamen locum censent corruptum, ut Nicolaus Loensis, Epiphylid. L. V. c. 15. qui pro Tibilenus corrigit Dius Belenus. Pithœus autem, Subsec. L. I. c. 4. simpliciter legit: Norici Belenus; quod magis placet. Ut illud T I. in Tibelenus, sic ex repetito T I. ex Norici. Nam T. & C. in vett.*

MSCris

longè ali
pro. E
fiant. J
ctus sui

Ex C
at Germa
lice verbi
Dus, neque
vone celest
derumque
ventia vider
Germania in
deu conclu
tatis num
tentum an
ent, celesti
adificior
pterumqu
tutique
diderarint,
sua nege

MSC
runt.
(10) Tacitu
Vid. K
(10) Tanfa
citi

longè alia abit, quæ dijudicanda doctioribus relin-
quo. Et hæc quidem de ipsis Germanorum Idolis suf-
ficient. Jam ad *Loca* pergam, ubi eorundem cultus per-
actus fuit.

§. V.

Ex Corn. Tacito constat, antiquissimis tempori-
bus Germanos nostros Templis fuisse destitutos, quod
hisce verbis exprimit: *Ceterum nec cohibere parietibus
Deos, neque in ullam humanioris speciem assimilare ex magni-
tudine cœlestium arbitrantur. Lucos ac nemora consecrant,
Deorumque nominibus appellant Secretum illud, quod sola re-
verentia vident.* (sss) *Tria* hic observari merentur, primo,
Germaniæ incolas initio Delubra five templa certis parie-
tibus conclusa non habuisse; Secundo, sub simulacris vel
Statuis numina non representasse; ad aliarum scilicet
Gentium antiquarum morem, (ttt) quod sibi persuade-
rent, cœlestibus Diisque omnia esse debere patula, ne-
que ædificiorum augustiis includi posse; tertio, sub dio,
& plerumque in lucis atque nemoribus Sacra instituisse,
dum utique Conventus hominum certum aliquem locum
desiderarint, in quo publicæ Confessionis atque Religio-
nis suæ negotia peragerentur. *Tanfana* (uuu) tamen tem-
plum

E

*MScis confundi solent; ut norunt, qui eos tracta-
runt.*

(sss) Tacitus, *Mor. Germ. C. IX.*

(ttt) Vid. Kirchmaier, *Annot. ad h. l. p. 158.*

(uuu) *Tanfana, quis Deus, qua Dea?* quærit Gronovius, ad Ta-
citi *Annalium L. I. c. 51.* ubi, post rejectam Cluverii,
German.

plum apud *Marfos* Frificos quondam celebre, & à Germanico destructum, cujus & jam antè mentionem injeci, fide dignus alias Autor Tacitus, in *Annalibus*, dum commemorat, in eo sibi ipsi contrarius videri possit. Sed salva res erit, dummodo hic iterum in memoriam revoce- tur, quod jam supra circa finem *paragraphi II.* notavi. Scilicet propiores Romanis populos, quales Marfi fuere, (www) dubium non est, ab iis, ut multum Idololatriæ, ita quoque templorum usum & structuram ad se pertraxisse, quamvis adhuc incertum sit, quale Numen, & cujus nominis, ibi cultum fuerit; qui tamen de *Fauno* explicant, rem prope tetigisse videntur. Ut igitur verum manet, priscis seculis absque templis nostros fuisse; ita nec minus procul ab iis aberant *Deorum simulacra* atque *status*, &, quod de Herculis, ad Gades fano olim, Silius Italicus cecinit:

Nulla

German. Antiqu. L. I. c. 26. p. 183. propositam sententiam, ex *Tan* vel *Than*, Germanis *abietem*, & *Fan*, prisca Gotho-Teutonicâ Linguâ *Dominum* vel *Numen* denotantibus vocalis *Tanfanum* nomen conflatum existimat, ut, stante hac valde probabili opinione, Templum hoc *Fauni* alicujus, eînes *Wald-Gottes* fuerit, quemadmodum *Sylvanos* ejusmodi generis Idola Romani dixerunt. Fortassis etiam à vero non abluet, si *Dianam* ibi cultam, & *Diane fanum* in *Tanfanum*, levi literarum & vocum immutatione, conversum fuisse putaveris, quam tamen conjecturam nemini obtrudo. Conf. Meinders, *Antiqu. Saxon. Dissert. II. p. 12. c. seqq.*

(www) Marfis pro sedibus eam Westphaliæ partem attribuit Cluverius, quæ est inter Oppida *Münster* & *Paderborn*. l. c. L. III. c. 11. p. 547. & *Lucum Tanfane* abigeum inter *Amisiam* atque *Luppian* fluvios collocat. Ibid. c. XLVII. p. 704. Vide tamen Martin. Hamconius, in *Frisia*, p. 205. b.

*Nulla effigies, simulacraque nota Deorum;
Majestate locum, & sacro implevere timore; (xxx)*

Idem quoque ad vetustissimos Germanorum adplicari
convenit, neque ad ^{maximam} statim Diabolicam
cum Kirchmajero, referendum, quod ex rectæ ratio-
nis dictamine eos hausisse ex ipsis Corn. Taciti verbis lu-
culenter adparet. Temporibus autem successu, & alio-
rum Gentium exemplis à pristina simplicitate desciscendo,
secretum id, quod sola animi reverentia antea viderunt,
oculis manibusque palpandum exhibuerunt. Inde tanta
simulacrorum & statuarum copia, in iis etiam, qui Sacra pu-
riora quondam coluere, pene certissimum prolapsionis
in idololatriam indicium. Hinc excogitata fictis Numinibus
figuræ; hinc Herorum statuis divini honores decreti, facti-
que per turbem metamorphosin Dii, qui in cœlitum
ordinem non nisi cœco adulantium Sacerdotum suffragio
recepti. Hac ut latius persequar, ratio non est, dum
istiusmodi figurarum atque statuarum exempla quam plu-
rima in præcedentibus jam adducta fuerunt, & passim apud
allegatos Autores earum descriptiones reperiuntur. Tan-
tum de *Irminsula*, quæ præ cæteris ferè eminent, promissi me-
mor, nonnulla adhuc commemorare non erit tardio. Ut
igitur extra dubium est, *Harminio*, Cheruscorum inclyto
Duci, fortissimo Germaniæ Heroi atque liberatori, (yyy)

E 2

eam

(xxx) Silius, *Bell. Punic. L. III. v. 30. seqq.*

(yyy) Ita ipse Tacitus eum appellat, *Annal. L. II. b. 88.* & in
egregiis ejus facinoribus obtentisque, à Romanis victo-
riis multus est, *Annalium Libris duobus prioribus. Conf.*
Dion. Histor. Rom. L. LVI. Vellejus, L. II. c. 109. Sveton.
in Vita Augusti, c. XXIII.

eam erectam fuisse; ita non offendere debet, quando, præeuntibus, ut videtur, Romanis, ex quo suorum Idolorum nomina & cultum ad Germanos traducere cœperunt, *Marti* sacram hanc Columnam alii tradiderunt. (zzz) In Westphalia stetit Irminfulam, uno tantum non ore referunt Historici; (aaaa) Sed in quo loco, discrepantes inveniuntur sententiæ. *Statbergam*, ad *flumen Dimele*, magno molimine ei adsignat Meibomius, (bbbb) & in assensum pertraxit Illustriss. Autorem Monumentorum Paderbornensium. (cccc) Sed longius à vero hæc abesse, & ad *Luppia fontes*, in *Monte Herminii*, sive *Herminensis Berg* / ubi, postquam Regnum affectarat Arminius, Arcem exstructam habuerit, ad *flumen ambram*, non procul à *Schidereburgo*, & pago *Hagen*, in Comitatu Lippiensi, sedem istius Irminfulæ quærendam multis argumentis luculentissimè demonstravit Wasserbachius; (dddd) Cæterum *lignum* ingentisque magnitudinis fuisse hunc Colossum, testimoniis antiquiorum idem Autor probat, (eeee) & Harminii effigiem ipsi superimpositam describit
Cran-

(zzz) Videatur supra laudatus Wasserbach, *Dissert. de Herminifula Saxon. c. VIII.*

(aaaa) Paucis exceptis, qui, quod *Eresburgi* stetit viderunt, hanc vocem de *Mersburgo* sive *Martisburgo*, Misniæ oppido ad Salam, interpretati sunt. Satis certe erronee; dum Varus ab Harminio devictus, cum suis copiis nunquam in Misniam & ad Mersburgii confinia pervenit; & fortasse ne quidem Harminius.

(bbbb) De *Irminifula Saxonica*, C. III. seqq.

(cccc) Monument. Paderbornens. p. 102, seqq.

(dddd) l. c. c. X. seqq.

(eeee) *ibid.* c. XV.

Gonzius:
in dextra f.
supra libra
sunt arsum
in statu.
ant: & iux
bet Walle
ebomius
erge tamen
nam ob o
obquam C
sed verem
(VIII) E
nize res
tionem f
mo tan
minius vi
noie inv
m, quale
ergo tan
Germa
Cornelii
Cran
Geo
426.
proo
(VIII) Mei
(IX) Carol
ce In
(XII) Ad
lus c
hac

Cranzius: *Erat*, inquit *armati toto corpore effigies, cujus in dextra signum militare, seu vexillum, rosam præferens; in sinistra libram expandit facile huc aut illuc inclinantem. Pectus inermis arsum præ se ferebat in clypeo leo, floribus consito campò, in quo stabat.* (ffff) Impositum capiti Gallum (gggg) alii addunt; & juxta hanc delineationem integram statuam exhibet Wasserbach, laudatæ Dissertationi præfixam, cum Meibomius solam, sine Harminii effigie, columnam, longe tamen etiam ab ea, quam ille protulit, formam diversam ob oculos posuerit. (hhhh) Carolus Cangius, postquam Cranzii descriptionem recitasset, eidem subjungit: *Sed vereor, ne ipse sit elegantis hujus descriptionis architectus;* (iiii) Et sanè, quamvis de columna & Sacris Irminsulæ res dubio careat; quamvis etiam Cranzius relationem suam ex veteri Chronico Saxonico depromserit; nemo tamen persuaderi sibi patietur, in ista ævi, quo Arminius vixit, ruditate, vel etiam aliquamdiu post, tam ingeniosè inventum & affabrè confectum opus à Germanis, quales tum temporis erant, potuisse expectari. Ubi ergo tandem, si non in Delubris & Sacra sua instituerunt Germani nostri, inquit? Et apparet sanè ex adducto Cornelii Taciti loco (kkkk) sub dio, in lucis atque

E 3

ne-

(ffff) Cranzius, *Saxon. L. II. c. 9.*

(gggg) Georg. Fabricius, *Orig. Saxon. L. II. p. 93. & L. IV. p. 426. ad vetus Chronicon Saxonicum, Moguntia excusum, provocat. Meibom. l. s. c. III.*

(hhhh) Meibom *Opusc. prior. Edit. p. 9. ubi delum Irminsula.*

(iiii) Carolus du Fresne, Dominus de Cange, *Glossar. in voce Irminsul.*

(kkkk) Ad quem videatur Kirchmaier, in *Nott.* ubi plures alias quoque Gentes, quæ nemora lucosque pro Sacris habuerint, recenset.

nemoribus Idolorum cultum eos celebrasse. Præter rationem insignem ab hoc scriptore annotatam duas alias permovisse crediderim, tum, quod exstruendorum magnificorum ædificiorum, utpote, sub vilissimis tuguriis habitantes, imperitiâ nostri laboraverint; tum maxime, quod regiones vastissimis nemoribus ac silvis repletæ, sat delubrorum ipsis præbuerint, & ultro velut obtulerint. Ita de plerisque, si non omnibus, jam super recensitorum Idolorum constat, non in templis, sed sub arboribus nemorosisque locis eorum Sacra fuisse instituta. *Tanfana* Templum ad exceptionem pertinere, modo ostensum; & cum idem fortè de *Irminsula*, cujus non statuam solum, sed & *fanum* destruxisse Carolum Magnum Egoismensis Monachus, Lambertus Schaffnaburgensis, Cranzius, alique Scriptores fide digni referunt, dicendum sit; notandum tamen est, quantum ex aliis colligi potest, initio *sub dio in apertis campis*, & *in luco* collocatam Irminsulam; an autem postea Delubro incluserint cultores, in ambiguo relinqui. (III) Eginhardus, in vita *Caroli M. solius Idoli, à Carolo eversæ*, non Fani, non templi, mentionem facit, cui præ cæteris dubio procul in hac re fides habenda. Firmo itaque talo stant ea, quæ ex Tacito adduxi, in lucis atque nemoribus Idolorum cultui nostros vacasse, quod idem in specie de Suevorum Semnonibus affirmat; *stato tempore in silvam, auguriis Patrum & prisca formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis*

(III) Fusc hæc ventilavit Wasserbach, & allegatis Scriptori-
bus autoritates Adami Bremensis, Abbat. Uspergensis,
vetustissimi Chronici à Lambecio editi, Holder. Mutii,
B. Rhenani, aliorumque opponit. *l.c.c. XV. seqq.*

nis *populos legationibus coire.* (mmmm) Singulatim hæc persequi præfens institutum non patitur, neque necessum est, cum & hoc argumentum Cluverius, (nnnn) Schedius, (oooo) Berneggerus (pppp) aliique pridem occupaverint. Illud in propatulo est, multa adhuc passim in Germania reperiri loca, vel simpliciter *Hain* / vel cum præfixo aliquo, uti *Grünhain* / *Belgershain* / *Fuchshain* / *Grasenhainchen* &c. dicta, quæ à sacris nemoribus dubio procul id nominis retinuerunt. (qqqq) Inter omnes tamen arbores singularem sanctimoniam quercubus & nostros, ad exemplum cæterarum Gentium, attribuisse, & in quercetis omnium maximè sacra peregrisse, plus satis notum est. Undè pro summo scelere ab ipsis habitum, si quis ad usus profanos ex tali luco quercum excinderet,

- - - - - *motique verenda*
Majestate loci, si robora sacra ferirent,
In sua credebant redituras membra secures. (rrrr)

fed

(mmmm) Tacitus, *M. G. c. XXXIX.* Conf. *c. XL.* ubi in Occani Insula *castum nemus*, nec non *Cap. XLIII.* ubi apud Naharvalos *antiquæ Religionis lucum* commemorat. De *Sylva Sacra* in Cheruscorum finibus, trans Visurgim, *Annal. L. II. c. 12* de *Badubenna Luce*, in Frisiis. *L. IV. c. 73.* de *Batavorum Sacro nemore Histor. L. IV. c. 14.* idem Tacitus consuli potest, ut alia loca nunc silentio præteream. Conf. De *cultu Religiosa arboris Jovis* Dissert. *Celeberr. Dn. Schminkii, §. IV.*

(nnnn) Cluver. *L. I. c. 34. seqq.*

(oooo) Sched. *l. c. Syng. II. c. 24.*

(pppp) Bernegger. *Quest. 48.*

(qqqq) Peckenstein, *Theatr. Sax. Part. III. c. 9 p. 52.*

(rrrr) Lucanus, *Pharsal, L. III. v. 429. seqq.*

Sed laudat Claudianus Stiliconem, qui, perdomito Reno,
superstitionem hanc Germanos dedocuerit, effeceritque,

Ut procul Hercyniæ per vasta silentia silvæ

Venari tutò liceat, lucosque vetustà

Religione truces, & robora Numinis instar,

Barbarici feriant impune bipennes. (ssss)

Quamvis itaque omnis Germania, præ cæteris arboribus
in precio habuerit Jovis arborem; nescio tamen, annon
ea superstitione reliquos omnes Germanos superaverint
Borussi. Prolixè de hac re egit Hartknochius, (tttt) &
multa, sane non ubivis obvia, ad hoc argumentum ap-
primè facientia operosè collegit; quæ si quis evolvere velit,
industriæ non pœnitendum fructum ipsi polliceor. Illud
adhuc, antequam ad reliqua pedem promoveo, silere
non possum, in *Hassia* quoque nostra unam, præ cæteris,
miræ magnitudinis quercum fuisse cultam, à Bonifacio
seculo octavo extirpatam. De tempore, quo destructa,
& inprimis de loco, ubi steterit sacra & annosissima illa
quercus, eruditè egit celeberr. *Dn. Schminckius*, Pro-
fessor in Academia vicina Marpurgensi Amplissimus;
solidisque rationibus evicit, non loco, qui *Soffgeismar*
vulgò vocatur, & ad Præfecturam Schœnenbergensem
pertinet; nec *Geismaria*, ad præfecturam Franckobergen-
sem spectanti; Sed potius tertiæ *Geismariæ*, in Diœcesi Gu-
densbergensi, ad auriferam Atranam sitæ, Jovis istud ro-
bur vindicandum, eique ex vero adscribendum esse. (uuuu)

S. V.

(ssss) Claudian. *De Laudib. Stilicon. L. l. v. 228. seqq.*

(tttt) Hartknoch. *Alt- und Neu-Preussen / part. l. c. s. p. 116. seqq.*

(uuuu) *Laudata Dissert. §. XIV. seqq.*

S. VI.

Nunc de *Sacrificiis & ritibus*, quibus Veteres Germani in Sacris suis usi perhibentur, dicendi locus est. Ita autem de his Corn. Tacitus, qui omnium primò audiendus est. *Deorum*, inquit, *maximè, Mercurium colunt; cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant. Pars Svecorum & Isidi sacrificat.* (www) De Diis istis quid habendum sit, jam supra monitum; quod scilicet illa Numina Romana, seu potius nomina Numinum Romanorum nec cognita nec usurpata Majoribus nostris fuerint, sed quod illa à Romanis horum Diis imposita, præsertim quando cultum Germanorum Deastrorum in quibusdam cum suis convenire deprehenderent. *Mercurio Teutamem vel Tuisconem, Gentis Conditorem, innui, maxime fit vero simile, & erroris ansa fortè Romanis indè nata, quod & Ægypti & alii populi Mercurium Teuth appellaverunt, eique humanis victimis sacrificarunt, quod inter alia Lucani verbis confirmatur, quando sic cecinit:*

*Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates.* (xxxx)

ad cujus imitationem Ulrichus de Hutten:

*Cernis & Alciden - - -
Et Maja genitum Teutamem, immitibus aris
Terribili specie.* (yyyy)

Plura, quæ Taciti asserta, de victimis humanis, con-
F fir-

(www) Corn. Tacitus, *Mor. Germ. Cap. IX.*

(xxxx) Lucanus, *Pharsal. L. I. v. 444.*

(yyyy) Huttenus, *Panegy. in laudem Alberti, Archi-Episcopi Moguntini, impress. Tubing. 1515.*

firmant, testimonia qui velint, evolvat Cluverium, (zzzz) qui etiam de ritibus in ejusmodi Sacrificiis observatis non pauca memoratu digna exponit. Caterum non solum Mercurio, sed & Marti homines immolatos, constat ex alio Taciti loco (aaaa) undè forte dicendum, primario quidem humanis Mercurium, promiscuis autem victimis Martem aliosque Deos cultos fuisse, quemadmodum & detestanda illa Sacra atque sacrificia universam penè Germaniam pervaserunt. De Sorabis ita Ge. Spalatinus: *Soraborum constans fuit sententia, Daemonia sanguine humano placari; itaque Sacerdos Zornevzii persuadebat eos, Idolum non nisi sanguine humano posse placari; undè quotannis illi hominem cujuscunque sortis, & quem fors objecerit, dicere svererunt.* (bbbb) De Svecis idem testatur Schefferus, (cccc) & de Boruffis Hartknochius, quos etiam equos albos, Diis suis obtulisse refert. (dddd) De Drenthia incolis idem perhibet supra laudatus Johan. Picardt, quem suo idiomate loquentem adducam. *Voorts, ait, vvaaren hare meste Autharen gemaect von groene soden, volgens de Wyse van andere Heydenen. Ob denselven offerden zy, op gesette tyden, nit allen Schapen, Geyten, Svynen, Ossen, en Koejien; maer oock levendige Menschen, die door het lot daertoe geroepen*
vvier-

(zzzz) Cluver. *G. A. L. l. c. 35. p. 250. seqq.* Ritibus ab eo recensitis & hic addendus, quod, more veterum Scytharum, de quibus Lucanus: *omnis & humanis lustrata cruoribus arbor.* *Pharsal. l. 111. v. 405.* arbores Sacras immolatorum sanguine consperferint.

(aaaa) Cornel. Tacitus, *Annal. XIII. c. 57.*

(bbbb) Peckenstein, *l. c. c. 13. p. 73. seqq.*

(cccc) Schefferus, *Upsal. X. p. 173. & 149. seqq.*

(dddd) Hartknoch, *l. c. c. lX. p. 157. seqq.*

vverden
 menigen
 Autharen
 Menschen
 von de Se
 hebben h
 dum hic
 victimz v
 fuerunt;
 teclaturu
 Tacito; (i
 quoad ma
 morem sci
 An
 Silius Itali
 Cef
 it plures a
 dum. (kkk
 medio plet
 et Druidar
 poluere;
 more fuit

(cccc)
 (ffff)
 (gggg)
 (hhhh)
 (iiii)
 (kkkk)
 (llll)
 (mm)

vierden, of die in de Oorlogen gevangen waren; alsoo, dat menigen Roomschen Oversten en Capiteyn met syn bloed hare Autharen heeft maten beulecken. En dese Offerhanden der Menschen hebben sy geeleert en onthouden von hare Voor-vaderen de Schyters, die in de Offerhanden der Menschen gestelt hebben haren voornaemsten Godtsdienst. (eeee) Commodum hic se offert occasio, ut de *Altaribus*, in quibus victimæ vel mactatæ, vel immolatæ à Majoribus nostris fuerunt, nonnulla attingam; rem tamen in pauca redacturus. Aras itaque habuerunt, teste inter alios Tacito; (ffff) & quidem quoad formam triangulares, quoad materiam ex cespitibus viridibus constructas, ad morem scil. aliarum Gentium, quo de Ovidius:

Araque gramineo viridis de cespite fiet. (ggggg)

Silius Italicus:

Mille hinc (venerabile visu)

Cespite de viridi surgunt properantius ara (hhhhh)

& plures alii, apud Cluverium (iiii) atque Schedium. (kkkkk) Ara istæ in lucis erant positæ, ex quarum medio plerumque sacra quercus surgebat. Quin etiam, ex Druidarum disciplina, frondes querneas altaribus imposuere; (lllll) quemadmodum & aliis Gentilium in more fuit, ut aras suorum Numinum fronde ornarent,

F 2

&

(eeee) Johann Picardt, *Annal. Drenthia, Distinct. XIV. p. 79.*

(ffff) C. Tacitus, *L. I. Annal. c. 31.*

(ggggg) Ovidius, *L. V. Trist. Eleg. s. v. 9.*

(hhhhh) Sil. Ital. *Pharsal. L. VI. v. 747. & L. XVI. v. 262.*

(iiii) Cluver. *l. c. L. I. c. 35. p. 244.*

(kkkkk) Schedius, *l. c. Syngram. ll. c. 25. 26.*

(lllll) Plinius, *Hist. natur. L. XVI. c. 44. circ. fin.*

& quidem Jovi *esculo*, Apollini *lauro*, Minerva *olea*, Veneri *myrto*, Herculi *populo*, vel *lauro* etiam, Baccho *hedera*, Pani *pino*, Diti *cupresso litatum*, ceu videre est ap. Alexandrum ab Alexandro. (mmmmm) Quin & *Viscum*, *Mistel* in Sacrificiis peragendis adhibuere nostri, quem peculiare Dei donum è caelo dimissum crediderunt. (nnnnn) Itaque, ut Jo. Picardus habet, ipso anni exortu rudis plebecula ad lucos currebat, Sacerdotibus Druidibus effreno gaudio indicans, sicubi *Viscum* repererit. Et, ne quis cunctaretur, designati erant, qui ad sedulam ejus indagacionem singulos adhortarentur. Unde Ovidius:

Ad viscum Druida, Druida, clamare solebant;
atque ubi reperissent, sub arbore altare adificantes, epulosque
& sacrificia preparantes, duos candidi coloris tauros admove-
bant, quorum cornua fronde robore à revinciebantur. Tum
Sacerdos, candida veste cultus, arborem scandebat, falceque aureà
demetebat, quod candido fago excipiebatur; inde victimas im-
molabant, precantes, ut suum donum prosperum faciat Deus
his, quibus dederit. (ooooo) Sed plura his non addam,
 cum de Sacrificiis modisque sacrificandi & Sacrorum riti-
 bus à veteribus observatis fusè agant Cluverius, Vossius,
 Schedius, aliique, (ppppp) unde talia sitiens Lector plena
 manu & ad facietatem haurire poterit. De Sacerdotibus quæ
 dicenda habeo, ea nunc brevibus expediám.

§. VII.

(mmmmm) Alex. ab Alexandro, *Genial. dier. L. IV. c. 17.*

(nnann) Plinius, *l. c. Alex. ab Alex. l. c. L. VI. c. 26.*

(ooooo) Jo. Picardus, *Celto. ped. L. II. p. 65. seqq.*

(ppppp) Ex quibus præcipuè nominandus Jo. Gv. Stuckius, *Tr. de Sacris sacrificiisque Gentilium, qui legi omnino meretur, cum alibi, tum maximè p. 126. ubi Deorum à Germanis cultorum recensionem instituit,*

§. VII.

Sacerdotes Germanis defuisse, quis crediderit, si vel maximè non expressis Corn. Taciti testimoniis non juvaremur. (qqqq) Neque obstat locus Jul. Cæsaris, jam supra adductus, ubi Druydas habuisse Germanos negat. Si quidem vel plane à vero aberravit, vel sic explicari potest, ut non de Sacerdotibus in genere, sed in specie de Druidibus loquatur, quos suo tempore in Germania nondum visos ipsi facilè largior, ceu ex dicendis mox adparebit. Præter Druydes vel Druydas autem alios adhuc Sacerdotum Ordines nostris fuisse, Vates (rectius fortè Vateis) scilicet & Bardos, dum prolixè docent Cluverius (rrrr) & Schedius, (ssss) eorum scriinia nunc expilare nolo. Druida quo tempore ex Gallia in Germaniam pervenerint, non usque adeò liquet. Id quidem ex Svetonio, Plinio, Aurelio Victore, aliisque Historicis notum est, post Cæsarem statim Augustum, dein Tiberium & sequentes Imperatores in extirpanda Druidarum superstitione, maximè ob ἀνδροποδοσία invisa, multum occupatos fuisse; undè evenit, ut, cum Gallis plerique exturbarentur, in finitimas regiones, & ipsam denique Germaniam demigraverint; id quod Aventinus satis aperte, quando Druidas, ait, Gallorum Philosophos & Vates Bardosque Tiberius & Claudius Imperatores exegerunt omni Galliâ; ipsi autem in Germaniam tanquam cognatam & ejusdem sermonis gentem, trans Rhenum demigrarunt. (tttt) Aventino iisdem

F 3

fe-

(qqqq) Tacitus, *M. G. c. VII. X. XI. XLIII.*

(rrrr) Cluverius, *L. l. c. 24.*

(ssss) Schedius, *Syngram. II. c. 40. seqq.*

(tttt) Aventinus, *Annal. Bojic. L. I. p. m. 18. & L. II. p. 68.*

ferè verbis etiam Conr. Celtes subscribit, & præterea refert, quod sub Carolis, Arnolpho & Ottonibus, Christianam religionem interpretantes, totam Hercyniam, in amœnis & irriguis vallibus, & agrorum atque cervorum saltibus, sub annosis & nigris quercubus, à quibus cœnobiorum suorum nomina, occupaverint. (uuuuu) Cæterum, quicquid de Druidis dici potest, id omne in compendio exhibet Esaias Pufendorff, Dissert. de Druidibus, habitâ olim Lipsiæ A. MDCL. quæ, cum nonnullis ejus aliis, paucis abhinc annis prelo iterum subjecta prodiit.

Præterea quoque Germanis nostris fuisse Sacerdotes fœminas fatidicas, Taciti testimonio probatur. (wwwww) Ex iis inprimis celebris *Velleda* & *Aurinia*, nec non *Ganna*, quas licet magna superstitione venerati fuerint, Deas tamen non fecerunt. *Velleda* inprimis apud Bructeros, Westphaliæ populos, in regionibus, ubi hodiè Monasteriensis & Osnabrugensis Episcopatus sunt, inclaruit; qua de Reinerus Reineccius sequentia commemorat. *Per idem tempus*, nempè belli Civilis Batavici, floruit *Velleda*, *Bructera* nationis virgo fatidica, cujus inde potissimum auctoritatis crevit, quod, cum prosperas res popularibus, adversas Romanis legionibus prædixisset, eventus responderet. Quare & ipsa majestatem sibi augere, & cum in editam turrin se abdidisset, per delectos è propinquis responsa dare. Permansit in hoc statu usque ad *Peeilii Cerealis* victorias. Nec constat, quid porro factum, nisi, quod à Cereali sollicitata est, ut belli adver-

(uuuuu) Celtes, *Descript. Norimberga, c. III.* Penetrarunt etiam Druides in Frisiam, ubi Hajonem quendam, aliosque Druidum Præfectos, recenset Martinus Hamconius, in *Frisia, p. 11.*

(wwwww) Tacitus, *M. G. c. II, Histor. L. IV. c. 61, L. V. c. 24, L. V. c. 22.*

adversam fortunam opportuno erga populum Romanum meritò mutaret. (xxxxx) Ad *Auriniam* quod attinet, dubii ferè sunt Scriptores, Dea fuerit, an Mulier fatidica, an verò quid aliud? Sed, quidquid alii sententiant, pro Fatidica vel Saga habendam multa sanè svadent, licet superstizio Deam tandem effinxerit. Præter Tacitum *l. c.* plura eorum testimonia videri possunt, qui expressè fœminam vocant, ap. Schedium, (yyyyy) & Cluverium; (zzzzz) ex quibus de istius habitatione, vestitu & officio atque actionibus manifestissimè constat, quæque omnia hominem, non Deam loquuntur, licet negari non possit, ex fufurris & cum Dæmone commerciis pleraque, quæ humanas facultates longè excedunt, eam peregisse. Id tamen adhuc monendum, hoc, si fuit ab initio Auriniæ proprium, tamen in commune ejusmodi, fœminarum nomen converfum, pluresque tales temporum successus Aurinias apud Veteres Germanos extitisse, &, quidquid id vocis est, tandem sagarum & veneficarum evasisse Synonymon; quo de pluribus videantur Cluverius *l. c.* & Commentatores ad Tacitum. (aaaaa) Juvat hic iterum audire aliquoties laudatum Jo. Picardtum, qui,

(xxxxx) Rein. Reineccius, *Histor. Jul. part. III. in Regno German. Conf. Tacitum, Histor. IV. c. 61. 67. L. V. c. 22. 24.* In edita turre habitavit, & delectus è propinquis consulta responsaque ut internuncius portavit. Tandem captivam, & in triumpho postea ductam colligas ex Statio:

*Non vacat Arctoas acies, Rhenumque rebellem
Captivæque preces Velede:*

Gronov. ad Tacit. *de Mor. German. c. II. X. p. 601.*

(yyyyy) Schedius, *Syngram. III. c. 43.*

(zzzzz) Cluver. *l. c. L. I. c. 24.*

(aaaaa) *Mor. Germ. l. c. ex Edit. Gronovii, p. 601. seqq.*

qui, ex antiquorum relationibus docet, in Drenthia Provincia quondam fatidicas ejusmodi foeminas, vulgò *Witte Wijven* dictas, extitisse, montesque (unde cum Romanorum Oreadibus, *Bergnymphen* / comparat) speluncas & rudera sepulchrorum, quibus olim Romani milites ibidem occisos intulerint, inhabitasse. Forte non erit ingratum, si ipsius verba in medium attulero. *In vvat Landt tot men komt, so hoort men alle Menschen wyt eenen Mondt spreken, dat die vvoortuuts gevveest zyn Woonplaetsen der Witte Wijven, und de Gedachtenisse eeniger harer Wercken en Feyten is noch soo versch in de Memorie van veel Cryse hoofden, als vvan eerse noch onlanghs gebeurt vwaren. In vvat Plaetsen dat men dese Wooningen der Witte Wijven vindt, sal men de Ingesetenen eendrachtigh van haer in 't gemeyn hooren verklaren, namelijck: dat in sommige deser groote Berghes grouvvelijck heeft gespoockt: dat men in denselven dickvvijs een deerlijck Gekryt, Gekerm en Weeklagen van Mannen, Vrouwen en Kinderen gheboort heeft: dat se by Daghe en Nacht dickvvijs vvan barende en nootlijdende Vrouwen zyn ghehaelt, en souden die gheholpen hebben, oock dan vvanneer alles desperaet was: dat se da superstitiense Menschen souden gevwichelt, haer Geiuck en Ongeluck voor geseyt hebben: dat se gestoolen, verlooren en vervremde Goederen vvisten aen te vvijffen vvaer die Schuplden: dat die Landtsaten deselve met groote Eerbiedigheyt geert hadden, als vvat Goddelijchs in haer erkennende: dat eenige Ingesetenen im sommige Gelegenheden, in dese Berghes gevveest vwaren, en hadden aldaer ongelooflijcke Dingen gesien en gheboort, maer hadden, op peryckel von haer Leben, niet en Woort mogen spreken dat se snelder: vwaren gevveest, alt*

een-

eenige Creatuyren : dat zy altydt in 't wit vwaren gekleedt ge-
 vveeft , en vierden daerom niet witte Wijven , maer simpli-
 citer de Witten genaemt. (aaaaaa) Caterum quando isdem
 in locis in specie etiam *Aulriniam* divinos honores accepisse
 idem Autor testatur, (bbbbbb) eo sensu id intelligendum
 puto, quod Fatidica hæc mulier sequioribus demum secu-
 lis, divinatis opinione, in Idolorum classem collocata fue-
 rit. Unde, dum sub specie ingentis stirpis seu radicis, cu-
 jus Schema depictum dedit Picardus, eidem cultus ho-
 norque exhibitus, mirabilesque effectus atque virtutes
 attributæ, vix dubium est, hinc impostores & agyr-
 tas ansam arripuisse, ut, in hominis vel homunculi,
 si Diis placet, effigiem efformatam radicem *Aulriniam*
 nominarint, eique virtutes, nescio quas, divinas vel ma-
 gicas adscripserint. Non pigebit & hic ipsius Picardi verba
 adponere, quæ hæc sunt: *Aulrinia, Aunnia, alias Allruun* is een
 groote dicke Wortel, die door de Konst van snoede Landloopers
 en Quacksalvers geadapteret en gefatsoenert vvert in de Gedaen-
 te van een kleyn Kindt, van vvelcke de Landbedriegers vreem-

G d.

(aaaaaa) Johan. Picard, *Antiquit. Drenthia, Distinct. IX. p. 46.*

(bbbbbb) Idem *Distinct. XIV. p. 66.* Scio, multum occupatos esse

Criticos in eruendis Originibus vocis *Aulrinie*. Suc-
 quemque sensu abundare facile patior. Fraudes decepto-
 rum, qui talia ex radicibus confecta ludibria, sub nomi-
 ne *Allraunen / Allruncken / Allreinchen /* supersticiosæ ple-
 beculæ venditantes apud nos nondum plane desuisse no-
 tum est, & pluribus videre de iis licet B. Jacobum Tho-
 masium, *Dissert. de Mandragora, Cap. III. §. 56. Conf.*
Köbenhavn / Glaubwürdt. Lügen / p. 271.

de en wonderlicke Kuuren vvijs gemaect hebben, densel-
 ven, die het hebben vullen gelooven. De Ganna, quæ
 etiam Gauna, dicitur, parum liquet. Apud Dionem ejus
 mentio occurrit, virgoque & Vates, quæ Oracula post
 Velledam dederit, describitur: γάννα, παράθεν, ἣν δε μετὰ
 τὴν Βελύδαυ ἐν Κενδινῇ θειάζουσα. (ccccc)

§. VIII.

Præter eos, quos copiosè allegavi, Scriptores,
 haud dubiè multum ad illustrationem hujus argumenti
 conferre potuissent Monachus Pirnensis, Johannes de
 Indagine, *Comment. de Religione Veterum Soraborum*, Georg.
 Spalatinus, *de Seculis & Gestis Soraborum*; Benedicti Cur-
 tii *Symphoria in Librum de Hortis quintum*, cujus epitomen
 exhibet Stuckius, *de Sacrificiis Gentilium*, p. 103. Role-
 winck, *in Antiquitatibus Saxoniciis*; Celebrissimi viri, Dn.
 Jo. Petri Ludwigs Disputationes, *de Idolis Slavorum*; Höpf-
 neri *Germania antiqua*, Casp. Calvoer, *altēs heydnisches
 Nieder-Sachsen* ac forte alii plures. (dddddd) Sed
 cum eorum inspiciendorum copia non fuerit, nomina
 saltem nunc indicasse mihi sufficiat.

SECTIO

(ccccc) Dion. *Histor. Rom. Lib. LXVII. Vid. Cluver. l. c. L. l.
 f. c. 24. p. 165.*

(dddddd) Martin. Hamconius allegat plures, qui *de Diis patriis,
 de Sacrificiis eorum, de Delubris, de Altaribus, de Officiis
 & Doctrina Druidum &c.* scripserint l. c. sed sine dubio
 scripta ista omnia jamdudum interciderunt.

SECTIO POSTERIOR,
DE
PUSTERO,
VETERE GERMANORUM IDOLO,
IN SPECIE.

ARGUMENTUM.

- §. I. **D**erivatio Nominis. ra, tam interna, quam externa.
 §. II. *Origo & Natales Idoli,* §. IV. *Materia ex qua.*
 ejusdemque in *Thuringiam deportatio.* §. V. *Sedes, ubi novioribus temporibus steterit.*
 §. III. *Ejusdem Forma & Structura.* §. VI. *Usus Idoli, sacer an profanus?*

§. I.

Expositis iis, quæ ad Germanorum Idololatriam in universum spectant; nunc ad *Pusteri* Idolum explicandum in specie progredimur, id acturi, ut omnia, quæ alicujus in eo momenti videri poterunt, breviter enarrentur. Ac primò quidem *Idoli Nomen* movet, ut in illius ratione investiganda paululum subsistamus. Variant autem Scriptores in eo exprimendo, dum aliqui *Pusterm*, quæ communis ferè appellatio est, alii *Pusterich*, *Beüstard*, alii aliter nominant. Quicquid autem hujus sit, ab una tamen radice nomen

descendere plus satis adparet; & sine dubio ab antiqua voce *Püsten* / i.e. *flare*, originem traxit, quæ inferioris Saxonix incolis adhuc hodiè frequens; unde etiam *fellem civenen Püster* vacitant. Imò non solum tota Idoli structura appellationis rationem indicat, dum

- - - - - *ambas*
Iratum buccas inflat, (a)

&, ut obesi ventris solent, irà maximè commoti, toto quasi profians pectore visitur; (b) sed & operationes Idoli, dum ignes evomuit, ut mox audiemus, eam appellationis causam apertè satis comprobare videntur. (c)

§. II.

De prima & antiquissima hujus Idoli *origine*, prout in antiquis solet, valdè dubia res est; undè conjecturis indulgere licebit, quæ eò ducunt, ut Pustero natales suos Inferioris Saxonix incolis attribuamus. Appellatio sanè dialectum istius populi sapit; &, quam dedita fuerit, præ multis aliis, ea Gens Idololatriæ, à quâ nisi armis à Carolo Magno abstrahi potuit, neminem, nisi qui in

Histo-

-
- (a) Ita Jovem describit Horatius, *Sermon. L. I. Sat. 1. v. 20.*
27.
- (b) Indè est, quod ex nimia obesitate homines Germanis dicte *Püsters* audiant.
- (c) Conferantur de Nomine Sagittarius, *Antiqq. Gentilismi & Christianismi Thuringici*, L. I. c. 2. §. 4. Heimr. Christ. Henninius, *Annott. ad Jac. Tollii Epistolam Itinerariam* l. p. 38. Ge. Henning Behrens *Hercynia curiosa*, Cap. VI. membr. 4.

(d) Videat
 Reli
 Tra
 (e) Portab
 adpa
 Tom.
 port
 erudi
 mere
 fecit

Historia planè hospes & rudis est, latere poterit. (d) Dum itaque dubitari non potest, quam plurima etiam *Topica* & minorum gentium Idola ibi locorum fuisse culta; *Püsterum* quoque iis accensendum tam diu persuasi tenebimur, donec certiora edocti, & erroris convicti fuerimus. Firmat conjecturam vicinia loci, ubi repertum in Thuringia Idolum, scilicet in vetusta arce Rotenburgo, haud procul ab Hercinia Sylvá distante, quò per ista nemora id facili opera deportari potuit. Sed & in tempore, quò hoc factum, inquirendo æque non nisi incertæ viæ vestigia inspicere licet. Quid ergo si putemus, eâ ætate, qua Carolus Gentilismum in Inferiore Saxonía debellavit, & Idola passim obvia destruxit, ejus cultores cum eò in dictam Silvam se contulisse, cum faciliè aliò transferri (e) potuerit, ac tandem in arce modò dicta fixam ipsi sedem constitutam fuisse. Neque verò movere debet, quòd jam diu ante, quàm Carolus Magnus idololatriam in Saxonía extirpavit, Thuringi ad Christianam fidem conversi fuerint, undè non faciliè creditu sit, locum ibi Püsteri Sacris datum, aut in Thuringorum tutelam Idololatrias adhuc Saxones cum Püstero suo se tradidisse.

G 3

Est

-
- (d) Videatur inter alios Herman Adolph. Meinderfius, *de Statu Religionis in veteri Saxonía*, Addend. ad Prefat. & toto Tractatu, quò omnia veluti per Compendium retulit.
- (e) Portabilia istiusmodi simulacra habuisse Saxones veteres, adparet inter alia ex Capitulari Caroli M. ap. Baluz. *Tom. I. p. 150. seq. §. XXIX. de simulacro, quod per campos portant.* ad quod Capitulare, & ejus dictum paragraphum, eruditus laudari Meinderfii Commentarius, p. 221. legi meretur. Mentionem quoque ejus, sed sine explicatione, fecit Sagittarius, *Gentilis, Thuring. L. I. c. 3. §. 8.*

Est enim adhuc oppidò incertum, an ad omnia Thuringorum loca hic eorum, ut vulgo audit, Apostolus Bonifacius pervenerit; nec minus, an ubique felici successu rem gesserit, & obediens Christianis dogmatibus inveni-
nerit, (f) maximè cum & facili negotio circa Hercyniæ confinia habitantes se cum Idolis in eam recipere, & intra tesqua ferarum non nisi summo cum periculo perve-
stigiari potuerint.

§. III.

Veram Idoli effigiem $\delta\epsilon\chi\epsilon\tau\acute{\iota}\pi\omega$ accuratè conveni-
tem nemo adhuc dedit; (g) indè, quà potuit, accuratio-
ne

(f) Ad loca Hercyniæ propiora venisse Bonifacium, ex Lez-
nero, *Histor. Bonifacii*, constat. Destruxit *Laram & Je-
cham*, quarum illa in Hohnsteinensi Comitatu eulta;
hæc verò non procul Sondershusa, ubi adhuc hodie pagus
Jechaburg. Vid. de *Jecha* pluribus *Lezner. part. 1. c. 12.* Ni-
col. Serar. *Rev. Moguntiac. Notat. 21.* ad vitam Bonifacii
p. 474. ubi, ut & *Notat. præcedente*, alia à Bonifacio de-
structa Idola commemorat. Sed ad rem nostram faciens
observari velim, quod de *Biele*, *Deastro*, idem Autor re-
fert, à Bonifacio disjectum cura magna requisivisse idolola-
tras, & juxta locum, in quo *Ilefeldense* modò cœnobium, non
multum ab *Hercynia Silva* distitum, *Bielem* rursus erexisse;
unde adhuc hodiè locus *Beilstein* appelletur. Conf. *Sagittar.
l. c. L. III. c. 10. §. 5.* qui de *Jecha* narrationem absque causa
in dubium vocat, *L. l. c. 2. §. 10.* cum apud non unos Scri-
ptores rerum Thuringicarum istius mentio reperiatur.

(g) Primus, nisi fallimur, effigiem Pusteri æri incisam exhibuit
Heinr. Ernstius, Observat. l. c. L. II. c. 39 p. 1658. Indè,
fed

ne eam sculpi & in Dissertationis frontispicio ob oculos
 poni curavimus, cui si descriptionem Ernstii addideris, ma-
 jorem ejus habebis dilucidationem. *Hoc simulacrum*, in-
 quit, *bipedalis magnitudinis, concavum, è metallo fabrefactum*
incognito, in ore & vertice capitis duo gerebat foramina, quæ,
immissis prius in alvum humore, aliaque materia, obturamento
firmiter præcludebantur. Tum subjectis vivis carbonibus, ido-
lum primo sudorem emittere per pectus incipiebat, mox intus
enatum tonitru ingenti impetu propellebat obturacula, & ma-
gnam vim ignis sursum ac transversum eructabat, horrendo in-
tuentibus spectaculo. Fuere, qui metalli speciem exploraturi,
portiuunculam brachio avulsam, & igne liquatam in aliud cor-
pus transfundere aggressi sunt, sed irritò successu, nec pari cum
priore effectu. (h) Aliter paulo describit Henninius. *Visitur,*
ait, idolum Buserichi, in arce Comitum Schwarzenburgico-
rum Sondershusa, ex metallo factum ignoto. Demta est parti-
cula

sed multum mutatâ figurâ, Henr. Christ. Henninius, in
Epistolis Jac. Tollii, à se editis, ad p. 34. transtulit. Ex
hac desumpsit Heinr. Sickius, Biblioth. Libr. nov. Tom. V.
Mens. Nov. & Decembr. ad p. 726. Et hos in delineatione
secutus est Autor Observation. Miscellan. sive Vermischter
Gedanken/ Tomo XVI. A. 1713. Lipsiæ editarum; sed
omnes, fortè, quod idolum ipsi nunquam viderunt, nimi-
um quantum à vera forma aberrant. Benjamin Scharffius,
in Juniperi descriptione, p. 104. & Tenzel. Monatl. Un-
terred. Mens. Jul. 1689. quamvis sæpe visum, & manibus
contrectatum, exactè tamen expressum non sistunt, id quod
ex collatione ipsarum figurarum cum nostrâ, vel potius
cum ipso prototypo, manifestè adparebit.

(h) Henr. Ernstius, *L. l. c.*

cula sinistro brachio, ut exploraretur metalligenus; sed frustra, nec enim potuit. Speciem habet sedentis pueri decennis irati, obtutu torvo. Dextra capiti imponitur, sinistra in femore quiescit. In medio supra capite foramen est, ut & in ore. Cuneis solebant hæc foramina, infusâ prius in cavitatem aquâ, operire, capitique imponere ardentis prunas. Sic vehementer sudabat idolum, & tandem cum impetu sonoro cuneos explodebat; hinc ex utroque foramine, magno cum spectantium pavore & terrore, veluti flammam ejaculabatur. (i) Jungamus hæc Benjaminum Scharffium, quondam Archiatrum Schwarzburgicum, cujus de Pusteri figura hæc sunt verba: *Piesterus, imago est anea, incerta, nec adhuc, brachium licet hanc ob causam illi sit avulsam, cognita aris speciei; hominis sedentis staturam præ se ferens, capite magno perforato, ore perforato, amploque ventre pradita, aspectu terribilis, & tota cava. Hæc si tota adimpleatur aqua, aliisque rebus diversarum qualitatum, & supra ignem, obturatis foraminibus in capite & ore ligno firmissime, collocetur, paulo post, cum incalescit humor, transsudat sudoris instar. Succedente vero tempore & accrescente calore, obstacula foraminibus intrusa & admoda maximo cum impetu rejicit, magnoque cum fremitu & boatu igneam evomit flammam, maximo cum terrore summaque admiratione adstantium.* (k)

Cum

(i) Heinr. Christ. Henninius, *Annot. ad Jac. Tollii Epist. Itinerar. l. p. 34. seq.* Ex quo transcripsit Heinr. Sickius, *Bibliothec. Tom. V. Mens. Novembr. p. 72.*

(k) Benjamin Scharffius, *in Descript. Juniperi, c. 11X. p. 104. seq.*

Cum vero hæc omnia conveniunt, nisi, quod in eo valdè lapsus est Henninius, dum capiti ardentibus prunas impositas, & solâ aquâ repletum Idoli ventrem credidit. Utrumque falsum, & ne quidem possibile, ut, vertice quantumvis per prunas calefacto, ignis ad interiora permeet; cum ne quidem artocreati conficiendo calor iste sufficiat; &, si vel maximè id detur, sola tamen aqua ad flammâs concipiendas, tantoque cum ardore eructandas ullo modo idonea esse non possit. Erravit etiam in eo, quoad *situm* Henninius, dum *sedentem* Pusterum fingit, cum tamen vel sola *avulsio*, quâ dextro genu nixus sistitur, reclamet. (1) Cæterum in dimensione, quoad longitudi-

H nem,

- (1) Concordat cum hisce descriptionibus illa Andreæ Toppii, quam, dum ferè antiquissima est, omittere nolimus. Es hat der Püstericht / inquit, keine Fuß-Sohlen. Seine rechte Hand lieget auf dem Haupt. Mit dem linken Beine kniet er nieder. Die lincke Hand hat auf dem linken Knie gelegen / ist aber von dem Arme abgelöset worden / durch Land-Grav Morigen zu Hessen / der ihn einmahls gen Cassel abhohlen lassen. Um Gewichte hält er 62. Pfund. Mitten auf dem Kopffe hat er ein Löchlein (nicht ein Loch / welches Merian, Beschreibung des Nieder-Sächf. Creyffes / edit. 1650. Tit. Sondershausen fol. 178. eines Daumens groß beschreibet) und eines am Gesichte / an statt des Mundes. Seynd alle beyde so klein / daß man keinen Finger hinein bringen kan. Unten ist mit eingegossen ein Eysen mit einem viereckigten Loch / daß er / wo in man ihn stellet / mit einem durchgesteckten Riegel kan gefasset und gehalten werden. *Descript. Sondershausen / Sect. V.* In qua descriptione nil, nisi illud, des-

desi-

nem, & *Ειφεϊω* res ita habet, uti plerumque referunt, duorum scilicet pedum, &, quod circiter pollicem seu unciam excedit, istam; hanc verò totidem pedum atque sex pollicum mensurà contineri. (m) Hæc de externa Idoli

desiderandum est, quod gravitatem Idoli tantum ad 62. pondo refert, cum tamen 73. & amplius numerare debuisset. Ex Toppio hoc suam relationem hausit Dn. Joh. Christoph. Olearius, *Syntagm. Rer. Thuringicar. Descript. Gondrsbhausen / Num. V. p. 321.* Henninii quoad situm commissum errorem rectè notavit D. Ge. Henning Behrens *Hercynia curiosa Cap. VI. p. 154.* Sed in eo ipse sibi non satis prospexit, dum foraminum amplitudinem eandem cum Meriano fecit. Celeberr. Tenzelius similiter in hoc impegit, *Monat. Unterredungen / Mens. Jul. 1686. p. 718.* licet Idolum suis oculis vidisse testetur.

(m) Ut de *Αμελησεν* accuratius constet, en ob oculos eam ponamus, prout à Celeberrimo nostræ Academiæ Mathematicum Professore, Dn. Jo. Ge. Liebfnecht / exactè ea examinata est.

0 / altitudo.

2 - $\frac{1}{2}$.

2 - 6. Die über den Nabel oder dicken Bauch genommene Spissitudo.

2 - $3\frac{1}{2}$. Die über die Brüste genommene Spissitudo.

- 6. Die Breite des Bauchs.

1 - 6. Die Dicke des Kopffs über die Stirn.

1 - 7. Die Dicke unter der Nase.

1 - $5\frac{1}{2}$. Die Länge des Arms / bisß ad extremitatem digitorum.

- 6. Die Dicke des Arms beyn hintern Musculis.

- 8. Des Beins Länge / bisß an die Knie; von dar

- 6. bisß an die Waden.

1 - 2. Vom Scheitel-Puncte / bisß zum Nabel.

- 6. Die Gesichts-Länge.

Idoli nostri forma ; nunc ad *interiorem* ejus structuram, quantum quidem eò penetrare licet, pedem promoveamus.

Sed quid in occultis, ubi divinatio fallax?

Ibant, qua poterant, quà non poterant, ubi stabant.

Concavum esse, quà caput & ventrem, non totum, uti perperam Scharffius, (n) Idolum res ipsa loquitur, tantumque aquæ capit, quantum situlâ, mit einem Wasser-Cymer (o) mensuras circiter novem, quales in Thuringia habent, continente, hauriri potest. Et hæc quidem satis planâ. Sed id adhuc controversum est, *magica quadam arte interius constructum Idolum, an verò ad naturalem compositionem tota ea machina referenda sit?* Constat ex laudato Andrea Toppio, Siegfridum Saccum, Casparem Titium, aliosque plures in ea fuisse sententia: *Der Püstrich sey durch Zauberer und Teuffels Kunst also zugerichtet / und könne ihn niemand nachmachen / noch ein solch Bild /*

H 2

das

(n) Scharffius, *l. c.* Brachia sanè & pedes ære solido constant, quod inter alia ad oculum patet in brachio, cujus demtam particulam modo diximus.

(o) *Amphoram* aquæ habet Henninius, *l. c.* Sed vocem Wasser-Cymer / quam apud Tenzelium *l. c.* invenit, malè per amphoram reddidit. Amphora enim quid sit, videre licet, inter alios, ap. Budæum, *L. V. de Asse*; Ejus autem capedinis Püsterum amabo quis crediderit? *Es seyud mich nicht / als 8 $\frac{1}{4}$ tel Maas Wasser / Thuringischen Gehalts / darein zu bringen.*

Amphora cœpit

Institui, currente rotâ, cur urceus exit?

Horat. *Art. Poet.* v, 21. seq.

das Flammen ausgöffe / bereithen (p) idque forte
 indè venit, quod stupendas & supra modum magnas ope-
 rationes ipsi vulgò attribuerint, quò pertinet auxesis:
 iras ejus, dum infusa projicit, fulmineos tonitrùs imita-
 ri, horrendò intuentibus spectaculò. (q) Et quod Dia-
 bolici furoris machinæ velut insiti argumentum inde du-
 cunt, dum, quoties cum eò experimentum facere volue-
 rint, id non nisi cum maximò periculo fuerit susce-
 ptum. Ita enim inter alia referunt: Es habe einmahls
 in Graff Heinrichs und Graff Hans Günthers Abwes-
 sen ein Hauptmann und Schösser den Püstrich in der
 Hoff- Küchen zu Sondershausen auff's Feuer setzen las-
 sen / davon das Schloß angezündet / in Gefahr gese-
 het / und kaum mit Noth geleschet worden. (r) Novio-
 ribus etiam temporibus, cum Illustrissimi Domini Comi-
 tes Schwarzburgici, in monte propè Jechaburgum, sub
 dio experimentum ab ignivomo hoc capere voluerint,
 & lentiore, quam sperarant, successu res procederet,
 Aulæ autem Magister, Nobilis de Heringen, arreptâ per-
 ticâ, eum prunis superimpositum concutiendo irritaverit,
 verbis: Teuffel mache doch fort / wenn du Feuer speyen
 willst!

(p) Andr. Toppius, l. c.

(q) Ita Heinr. Ernstius, L. II. 66. f. c. 39. p. 169. Sagittarius idem
 asserit: Es seyn die Psöcke aus dem Maul und Kopffe
 mit einem Knall und Krachen / als donnete es / dahin ge-
 fahren / *Antiqq. Gentilism. Thuring. l. c. p. 8.* quos alii sequun-
 tur; præter laudatum Scharffium, qui, nisi fallor, aliquan-
 do, dum vires hujus Machinæ tentarentur, *à l'indons. magno*
cum fremitu & boatu flammam evomuisse refert. l. c. p. 108.

(r) Andr. Toppius, l. c.

wilft/expulſis derepentè obturaculis, ſic erupiffè flammam
& ingeſtas materias, ut vix inde ſalvum ſe ſubducere potue-
rit. Id quod ex ore ipſius laudati Dn. de Heringen Magni-
ficus Dn. Præſes hauſit. Sed quis, quæſo, Diabolo hæc & ſi-
milia, quæ feruntur, attribuat, quæ vel imprudentiæ vel te-
meritati hominum imputanda eſſe nemo non prudens re-
rum æſtimator facile videt. Contra autem alii jam dudum
rectius cenſuere, cum arte conjunctam naturam ſolam, atq;
ſine Diaboli adjutu, hic operari. Ita judicant Toppius, & ex
eo Olearius, Sagittarius, Tenzelius, Scharffius, Behrens, cum
aliis plerisque ll. cc. Juvat in hanc rem Henrici Ernſtii quæ-
dam adducere, quæ ſic habent. *Ita plerumque, ait, uſu venit, ut
homines Philoſophia ignari, ſi quid videant fieri, cujus cauſam
mente non comprehendunt, in ſtuporem agantur, & Numen
aliquod ineſſe credant etiam rebus ludicris, & quarum princi-
pium in ipſâ natura fundatur. Illi certè, qui in materia Ido-
li cauſam quaſſere ſtupendorum effectuum, admodum rudes vi-
dentur fuiſſe ſcientiæ naturalis. Qui autem rem penitus intro-
ſpiciunt, illis non poteſt eſſe dubium, quin ſacerdos, aut antiſtes
iſtius ſuperſtitionis, ut os obtinerent populo, ſibi que ex ficti Nu-
minis præſentia autoritatem quaſtumque conciliarent, eruditam
hanc fraudem fuerint machinati; cum quævis machina ad iſtum
modum concinnata ſimiles producere valeat effectus. (s) Benè
Ernſtius, & cæteri, qui cum eo ſentiunt. Sed in eo jam
cardo rei potiſſimum vertitur, ut, quomodò, internâ iſtâ
Idoli ſtructurâ ad hominis inventum comparatâ, tam mi-
rabiles effectus inde provenire, & quæ materiæ ad eosdem
promovendos idoneæ eſſe poſſint, diſquiramus. Et re-
linquenda quidem hæc aliis, qui mechanicarum & phy-
ficarum*

H 3

(s) Ernſtius, l. c. p. 169. ſeq.

ficarum rerum profundiorē notitiā possident, dum & extra institutum nostrum est, utpote qui solam Pusteri historiam pertractare voluimus. Ne tamen quoad hęc hiatus adpareat, quas reperire licuit, aliorum sententias vel coniecturas referemus. Primum, (t) qui in hac causa iudicium suum cum iudicio interposuit, audiemus Henricum Ernstium. *Si in vas, inquit, concavum undiquaque praeclusum, & diaphragmate perforato interseptum plusculum humoris infundatur, ita ut ille in inferiorem cellulam subsideat; superior autem cellula parte aliquā repleatur, materiā ignem ex humido concipiente & diu alente, cujusmodi est pulvis è sulphure, calce vivā, asphaltō, & carbonum polline; si vasculum illud prunis imponatur, evenit, ut exastuans intrinsecus humor vaporum magnam vim emittat, qui ex antiperistasi in humorem resoluti, & ad sepimentum vasis delapsi, accendunt fomitem igneum. Tum aer attenuatus & rarefactus, nec jam angustiis carceribus claudi potis, eum ingenti impetu exitum molitur, obturacula propellit, ignemque summō nisu sursum projicit. Non absimile machinamentum Hero, in Libris Spiritualium, conficere docet, quod ut natura consonum est; ita in effectum saepenumero produci quotidie experiuntur machinarii.*

Subjicere lubet Epistolam, à Dn. D. Jo. Melch. Verdries, Philosophiæ naturalis PP. Ordinario & Medicinæ Extra-Ordinario celeberrimo, hac de re Consultiff. Dn. Præsidi, missam, quā Heinr. Ernstii sententia confirmatur.

(t) Sæpè allegatus Toppius, quæ, tanquam ad rem præsentem spectantia, de Tauro Perilli, de equo Aruntii Paterculi, & similibus ad *L. c.* in medium proferre voluit, huc planè non quadrant; quare ejus cogitata præterimus. De Palingenii ab eodem adducto loco mox dicturi.

tur. De Idolo Püfirich in specie de modo, quo ad ignem projiciendum à Sacrificulis fuerit preparatus, hac mea est sententia. Nil quicquam in tota historia occurrit, quod non facillime modo & ratione naturali fieri potuerit. Quicumque enim structuram & phænomena sic dictorum Æolipilarum (u) unquam vidit atque miratus est, eidem, si ab extra saltem contempletur Idoli machinam, dubium esse nequit, eandem aqua ex parte repletam & igni superimpositam, simili modo, excusso per aërem & vapores expansos cuneo, sonitum ac strepitum edere posse. Flammam vero quomodo simul sparserit, ille facile concipere poterit, cui veterum artes Physica, sive Magia Naturalis, nec non recentiorum Experimenta Physica perspecta fuerint. Dantur enim fontes artificiales ignem atque flammam eructantes, qualem describit & exhibet vir summè Reverendus D. Jo. Andr. Schmiddius, in Colleg. Exper. Physico-Math. Demonstrationibus, Tit. de Aqua §. Figur. 102. quamvis eo modo machinam Idoli fabricatam & preparandam non crediderim. Dantur & alia experimenta veteribus abunde perspecta, quibus ignem ex mediis aquis erumpentem producere possumus, quorum plura cum calce viva, sulphure, oleo lini, similibusque inflammabilibus instituenda proponit sagacissimus Italus, Petrus Maria Canaparius, de Atramentis, Descript. I. Cap. 6. Atque ex his aliquo usos fuisse Sacrificulos (præcise enim hic aliquid determinare non licet) ex eo probabile est, quoniam, uti Zeilerus Auctor est, Ep. 551. flamma ex Idolo erumpens & atras fumi nebulas & odorem sulphureum emisit, & similis materia sulphurea instar guttularum in terram cecidat; sicut & alia circumstantia hoc confirmare videntur, in
specie

(u) De Pilis Æoliiis, Bind. Rugeln / vid. Kircher. Arte Magnet. Part. II. Libro 3. Cap. 3. fol. 433.

Specie incendium culina & Arcis Sondershusana, cum aliquando experimentum cum Idolo instituerent. Nec opus esse videtur, ut ad Magiam Diabolicam atque Satana lusus hac referamus.

Faceffant igitur fabulæ de *Σουμολοσιῶν* Püfteri nostri Cacodæmone; à quocunque demum is, niger ore, brevis pede, lumine læsus Deaster, olim fufus prociusve fuerit. De materia & operandi modo ut pauca adhuc subjungamus operæ pretium fuerit. Motum sine dubio sufficiens ignis suppositi copia efficit. Pro vehiculo est aqua (w), quod inde patet, dum, incalcescente ære, copiose primùm sudor emittitur, quò penitus absumtò, demùm reliquæ materiæ à candente Idolo interius accensæ cum impetu per dicta foramina erumpunt, atque foras protruduntur. Non enim potest non sudor iste toto corpore manans præcedere, eumque erumpens flamma, maximè, si ignes au-
gean-

(w) Illud planè ineptum, quando aliqui existimant, à sola aqua hocce effectus procedere, & eam in rem ex Marcellino Palingenio, *Zodiac. Vit. human. LXI.* sequentia verba adducunt:

*Vidi ego, dum Roma decimo regnante Leone
Essem, opus à figulo factum, juvenisque figuram,
Efflantem angusto validum ventum oris hiatu:
Quippe cavo infusam retinebat pectore lympham,
Qua subjecto igni resoluta exhibat ab ore
In faciem venti validi, longaque furebat.
Ergo etiam ventus resoluta emittitur unda,
Dum vapor exhalans fugit impellente calore:
Namque fugare solent sese contraria semper.*

Vid. Andr. Toppius, *l.c.* Et, qui hunc errorem jam antè perstrinxit, D. Behrens *l.c. p. 156.*

geantur, subsequi. Sed, quæ istæ materiæ ad ignem concipiendum idoneæ sint, non æquè patet, dum in *Aula Principali Schvvarzburgica*, ubi earum compositionem literis designatam tenent, ea inter arcana asservatur. (x). Lubet ex Amici, rerum chymicarum peritissimi, literis quadam ad hanc rem facientia cum benevolo Lectore communicare, undè patefcet, falli eos omnes, qui vel pyrio pulvere, vel vini spiritu, vel simili quadam materiâ explosionem eorum, quæ injecta, perfici sibi persuaserunt, idque eo lubentius, quod & alias notatu quadam digna, & sequentibus inservientia in iis comprehendantur. Was das Feuer-Ausspeyen anbelanget / achte ich solches eben nicht vor ein Arcanum, und muß die Composition wohl aus oleosen materien bestanden seyn; denn man zu selbiger Zeit weder von Schieß-Pulver / noch Brandtwein was gewußt / vielweniger kan es Schwefel seyn / weilten sonst das orificium am Munde einiger massen dadurch corrodiret worden / und ist auch die Form und Structur desselben sehr grob und einfältig / wie dann der zerstimmelte Arm und Beine ganz massiv, und nur der Bauch und Kopff desselben hohl; und siehet man oben auf dem Kopff ein viereckigt etwas längliges und geschlagenes Stücke / wordurch ohne allen Zweifel der Kern nach dem Gusse ausgegraben / das

I Loch

(x) Fugitivo tantum oculo eam Dn. Præsidi conspiciendam dedit, cujus in antecedentibus mentio facta, Aula Magister, Generosus Dn. de Hehringen; sed cum accurate legendi describendive facultatem impetrare non potuerit; inde, quicquid fuit notitiæ, id omne iterum memoria excidit,

Loch aber am Munde / und oben auf dem Haupte sind nach dessen Verfertigung hinein gebohret. Die Sprödigkeit des Metalls selbst weist aus / daß etwas mehrers als Kupffer dazu genommen / was aber / und worin der Zusatz bestehe / kan auf keinerley Weise ausgemacht werden / und hat wohl nicht viel Kunst gebraucht / dergleichen monströses Idolom zu gießen / dessen capacität 8. und $\frac{1}{4}$ tel Maß / nach hiesigem Ort / Wasser hält; der ganze Körper aber wiegt 76. Pfund.

§. IV.

Jam ad *Materiam* Idoli accedendo, id vel tribus monuisse sufficiat, omnes uno quidem ore fateri, ex ære incertæ, nec adhuc, brachium licet hanc ob causam ipsi sit avulsum, cognitæ speciei id conflatum esse; Idolom tamen, vel maximam partem, ferreum si putes, à vero forte non aberraveris, si quidem ejusdem cum ferro ponderis deprehenditur. Unde falluntur quam maximè, qui pro electro habent; & fortè studiò metalli species dissimulatur, dum vix credibile est, hæc ætate, quæ ad summum ars chymica fastigium adscendit, id in pulverem solutum non posse explorari.

§. V.

Sedem quod attinet, quæ stetit Pusterus, antequam Sondershusam adportaretur (nam de antiquioribus temporibus nihil certi est) communiter ei adsignant Arcem *Rotenburgicam*, (y) hodiè desertam, ubi Nobiles de Tütgerode

(y) *Arx Rotenburgica*, in Monte Ruffhausen / quondam ad Comites Beich-

gerode
procta
Toppit
nobis ic
manibu
Günt
gonis
MDLII.
teret id
constat;
MDXLV
licto an
no Fride
lera Arc
montis K

B
S
K
n
o
1

(2) It
(2a)

gerode in Sacello subterraneo eum invenerint. (z) Indè in potestatem Nobilium de Reiffenstein pervenisse Andr. Toppium (aa) autorem habemus. Fides sit penes ipsum, nobis ideò suspecta, quod Arx Rotenburgica jam tùm in manibus Comitum Schwarzburgicorum fuerit. Demum à Günthero, Comite Schwarzburgico, Evangelicæ Religionis in suo Comitatu primo restauratore, & Anno MDLII. denato, in Arcem Sondershusanam translatum refert idem Toppius. De tempore quidem certò non constat; si tamen conjecturis quid indulgendum est, A. MDXLVI. id factam verosimile videtur. Accidit enim dicto anno, ut sartor quidam Salzensis, ob rufos capillos Fridericum Barbarossam se jactitans, ex delirio in ruderà Arcis Rotenburgicæ confugerit, & in Sacello, ad montis Kiffhusan; radices, accensis ignibus Regiam sibi

I 2

con-

Beichlinenses pertinuit, ubi iidem & aliquando resedere. Sita fuit in districtu, vocato die güldne Que / non procul Kelbra oppido, ad Sylvam Hercyniam. Ut ex vetustis monumentis patet, arx ea, cum locis circumjacentibus, olim immediatè Imperio subjecta; & Comites Beichlinenses munere *Imperatoriorum Burggraviorum* ibi functi fuerunt. Vid. Heindr. Eckstormii *Chron. Walkenridens. p. 106.* Sed, ex quò extinctus A. 1567. ultimus, Fridericus Bartholomæus, Comes Beichlingensis, cum magnâ Comitatus parte, districtus iste ad Illustrissimos *Comites Schwarzburgicos* pleno jure pervenit, qui jam diu antè, scil. ab A. 1448. sub pacto retrovenditionis eundam tenuerant.

(z) Ita Zwingerus, *Theatr. vite human. Vol. III. L. 1. p. 614. ex Fabricio, de Reb. Metall. Capite, de Art.*

(aa) l. c.

constituerit, multosque ex stulta plebe, magnis sine dubio pollicitationibus, in partes suas pertraxerit. Extraxit eum antro suo Comes Güntherus, & stultitiam compe- scuit; (bb) undè facile fieri potuit, ut, ea occasione, & factâ Sacelli penitiorè perscrutatione, Idolum, fortè à No- bilibus de Tütgerode ibi olim absconditum, repererint, & in Aula Sondershusana, tanquam in tutiore loco, re- posuerint.

§. VI.

Nemo hæcenus dubitavit, Püftero inter Idola lo- cum, eoque eum referendum esse. Sed primus, quam- vis admodum infelicitè, & forte non ex animo, in aliam sententiam ivit B. Tenzelius, ut & in aliis circa Idoli hu- jus expositionem hallucinatum esse jam suprâ monstravi- mus. Audiamus ipsum, sub Leonhardi persona, loquen- tem. Ich will denen Herrn zum Nachdencken recom- mendiret haben / ob nicht unter der Fabel von Kayser Friedrich so viel wahrhafftiges verborgen lieget / daß das Ruffhansische Schloß / wie andere daherum liegende Castelle / ein Raub- Schloß gewesen / und die Räuber den so genannten Püfter zu ihrer Defension gebrauchet / weil wegen dessen Feuer- Speyen it nen niemand ben-
koms

(bb) Excerpta sunt hæc ex Pauli Jovii *Chronico Schwarzburgico*, *MSCro*, part. 5. cap. 68. quæ Magnif. Dn. Præses, in *Collecta- nis suis curiosis*, adhuc adservat. Conf. *Spangenberg / Adel- Spiegel / Part. 1. L. 9. c. 2.* Non unos fuisse, qui Fri- derici II. larvam sibi sumierint, Impostores aliàs notum est, & recensuit eos Dn. Struv. *Syntagn. Hist. Germ. Diss. XX. §. 29.* Sed, an Sartor ille Salzensis ruffus Fridericum II. mentitus fuerit, & non potius Barbarossam fortè dubitari- possit; quamvis in re fatuâ larvâ denudatum conspiciere parum omnino referat.

kommen können. Denn ich kan nicht wohl glauben /
 daß es ein heydnischer Abgott gewesen / weil die Ge-
 stalt gar nichts Gözenhafftiges repräsentiret ; vielmehr
 gibt die Bildung seiner Haare zu erkennen / daß er nicht
 gar viel hundert Jahre seines Alters zehlen könne / und
 zu einer solchen Zeit gemacht worden sey / da man solche
 Haare zu tragen pflegen. (cc) Hæc, quia planè singula-
 ris, & contra communem, suspecta opinio est, ne quidem
 refelli meretur; ideo in ea refutanda opera parcere possu-
 mus, maximè, cum saepe laudatus Dn. Ge. Henning Beho-
 rens debilitatem Leonhardina hujus sententiæ jam tum suffi-
 cienter ostenderit. Ita enim is l.c. adversus hunc Collocuto-
 rem : Es kan ein jeder aus der Beschreibung des Pü-
 sters zur Gnüge erschen / daß er ein Gözenhafftes An-
 sehen habe / und zeigt die Bildung der Haare nicht gar
 zu gewiß das Alter eines Bildes an ; Massen dasjenige
 offeres wieder zu einer Mode wird / welches die Alten
 vorlangst getragen haben ; derowegen es keine unmög-
 liche Sache ist / daß die Henden ihre Haare auf solche
 Art / als man an dem Püster siehet / nicht auch sich hät-
 ten können zu der Zeit / da der Abgott gemacht / haben
 verschneiden lassen. Ferner gebe ich einem jeden Kriegs-
 Verständigen zu erkennen / ob nicht solches Bild denen
 Räubern / zur Defension ihrer Raub-Schlösser / fast gar
 nicht / oder doch sehr wenig / gedienet habe ? Indem es
 nicht mehr als eine Seite hätte defendiren können / und
 zwar schlecht genug. Denn es nicht vermogt immer-
 fort Feuer auszuspeyen / sondern hat / wenn das Was-
 ser heraus gewesen / nothwendig erstlich wieder mit an-
 derm müssen angefüllet werden / ehe es aufs neue ange-
 fangen /

fangen / Feuer-Flammen von sich zu geben ; Unterdes-
sen es ja nicht den geringsten Schaden dem Feinde ver-
ursachen können / wenn er sich sonst nicht vor demselben /
als einem Abgott / gefürchtet hätte.

Nihil in hisce quidquam desiderandum est, & cal-
culum non tantum iis adjicimus, sed & ex ea ratione
ulterius confirmamus, quod ignis, quem Idolum, tam
ex vertice quam ex orificio evomit, ultra octo pedum spa-
cium, uti ferunt, non tendat, nisi ubi flamma à vento for-
tè longius dispergitur. Sed quid hoc ad hostiles impe-
tus reprimendos?

- - - *Hac timet ora puer;*

quem figuli lusus, rursi persona Batavi

terret, ut Martialis *jocum in hac re nostrum faciamus.* (dd)
Firmo itaque stat talo sententia, non hostium terriculamen-
tum, sed Idolum fuisse Pusterum, à superstitiosis nostris ma-
joribus,

(dd) Martialis. *L. XIV. Epigram. 176.* Interea induxit hæc Tenzelii
autoritas Henninium l.c. &, qui ex hoc iisdem ferè verbis
sua exscripsit, Heindr. Sickium, *Biblioth. Libror. novor.*
Tom. V. Mens. Novembr. & Decembr. A. 1699. p. 728 ut
omnia, quæ de hoc Idolo, ejusque cultu jaçentur, fabellis,
quam vero propria esse censuerint, & quidem ex ea ratio-
ne, quod, cum Taciti, de Mor. Germanorum narratione
ea non conveniant. Jejuna sanè argumentatio: Cornelius
Tacitus Pusterum non commemorat; ergò non fuit Idolum
veterum Germanorum. Admissi risum tenatis amici. Ut
tamen liberales quodammodò esse videantur, tandem ad
mediæ ævi atatem, quæ jam prisca Germanorum simplicitas
per advenas esset corrupta, Pusteri cultum relegant. Et hic
habemus, quod volumus; dissentientes autem sibi ipsis
contradicunt, dum, ut fabella sit, & tamen mediæ ætate
obtinuerit, Pusteri cultus, uno velut halitu profitentur.

joribus, antequam ad Christianam fidem converterentur,
 Pusteri cultum & fraudes in eo à Sacerdotibus adhibitas spe-
 ctantur, huc redeunt: expositum eum fuisse in editiore Ar-
 cis Rotenburgicæ loco, qui, nisi fallimur, in ruderibus adhuc
 monstratur, facie ad campos in sic dicto aureo arvo, in
 der güldenene Aue / directâ; Sacerdotes habuisse, qui eò
 usi sint ad lucrum captandum, dum populo, fuci nescio,
 persuaserint, Deum Pusterum iratum, &, præ iræ ar-
 dore, sudorem istum emittere, ideoque necesse esse, ut
 sacrificiis donisque placetur. Hoc si factum, ignem sugge-
 stum Sacerdotes clam subduxisse, ut sudor cessaret; sin
 minus, eundem adauxisse, inde secutos fremitus, flammæque
 violentam ejectionem, quâ segetes infra positæ aduri com-
 burique potuerint. Visis his & auditis imperitam plebecu-
 lam attulisse, quidquid in viribus fuerat, donec, sedatâ Sacer-
 dotum avaritiâ, Idoli furoribus, remoto igne, intermiserint. (ee)
 Pro confirmanda nostra sententia equidem & illud addu-
 citur; in propinquis, ubi Pusterus olim stetit, locis, prædia
 quædam audire, die Flämische Güter; inde, dum Püster à
 flando vel efflando nomen accepit, Sacerdotes ejus, ex idiomate
 Romano, *Flamines* dictos, & ex eo prædia redivitis sacerdo-
 tum obnoxia, ab oneribus immunita, id nominis obtinuisse.
 Sic enim sæpè allegatus D. Behrens l. c. Es seynd in den
 Hochgräflichen Schwarzburg Rudelstädtischen u. Stol-
 bergischen Amte Heringen noch eine Art Güter anzuruf-
 fen/die man die Flämische Länderey nennet/und solches da-
 hero: weisen dieselbe vormahls nach der Rotenburg denen
 Flaminibus, oder heydnischen Priestern/ sollen zugehöret/
 und von ihnen den Namen bekommen haben. Welche Muth-
 mas-

(ee) Hæc partim ex communi traditione, partim ex relatione
 Benjam. Scharffii, l. c. p. 105. hausimus.

mas-

massung auch nicht ohne Grund ist/indem die Güter ganz frey seynd/ und deren Besitzer noch diese Stunde die Fläminge genennet (ff) werden. At enim verò sunt multa, quæ an calculum dictis adicere debeamus, hæsitare faciunt. Argumentum ab etymologia desumptum cuius sit ponderis neminem latet. Derivatio cultus hujus Idololatrici à Romanis ad Germanos ne quidem probabilitate nititur. Immunitas prædiorum ad rem præsentem nihil facit. Sunt & alibi prædia, quæ nomine *Flamingicorum*, Flämische Güter/ veniunt, nec tamen à *Flaminibus*, Romanorum Sacerdotibus, derivari possunt; sed à certo locò, dicto der Flemming ita denominantur. (gg) Quantum ex B. Cancellarii, D. Ahasyri Fritschii, relatione de hisce prædiis Flamingicis, in Principatu Schwarzburgico sitis, colligi potest, possessores eorum, mediante anniversariâ solennitate, quam Kirchgang vocant, jus suum, sub pœnâ caducitatis, renovare tenentur; (hh) ubi quidem & ipse conjicit, id in memoriam pristinæ religionis paganicæ, istis in locis olim usitatæ, fieri; sed cum certe nihil determinet, nos etiam iudicium nostrum meritò suspendimus; & meditationibus de Pü-
stero Idolo nunc finem imponimus.

(ff) Provocat D. Behrens ad D. Joh. Titii, qui sub ficto nomine Jansonii Torquati lateat, Libellum, von Redlichen Vor-
munde/ in quo, §. 14. p. 50. seq. prolixius de Flaminicis istis agatur; Sed Liber non est ad manus.

(gg) De Culmensi privilegio, & Scabinorum Magdeburgensium ad idem Responso, vid. Wehner, *Pract. Observ. Lit. Flämische Erben.* fol. 118.

(hh) Ahasy. Fritschius, in *Supplemento Speidelio-Besoldian.* ad Voc. *Flämisch Gut.* Besold. *Thes. Pract.* p. 737. & in *Continuat.* p. 197. Neque verò dubium est, quin ex Archivis Schwarzburgicis, qui ad ista aditum habent, ulteriorem huic rei dilucidationem dare possint.

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8

Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

TIFFEN Color Control Patches

© The Tiffen Company, 2007

Blue	Cyan	Green	Yellow	Red	Magenta	White	3/Color	Black
Light Blue	Light Cyan	Light Green	Light Yellow	Light Red	Light Magenta	White	Light Gray	Black
Dark Blue	Dark Cyan	Dark Green	Dark Yellow	Dark Red	Dark Magenta	White	Dark Gray	Black

TIFFEN Gray Scale

© The Tiffen Company, 2007

A	1	2	3	4	5	6	M	8	9	G	10	11	12	13	14	15	B	17	18	19
		R	G	B			W					K			C	Y	M			
White	Light Gray	Red	Green	Blue	White	White	White	White	White	White	White	Black	Black	Black	Black	Black	Black	Black	Black	Black

indubitan
 debent
 aliae oppo
 am verbis
 am. in qua
 dilaone
 m. Vano
 r, ut no
 nem mis
 alibusq;
 hac More
 s toties in
 gibus cau
 pretium:
 ri publici
 eorum
 nouos,
 muni-
 Dele-
 os partem
 fuit, al
 ber. At
 me omni
 cipum me
 suffiunt,
 e. pelli-